

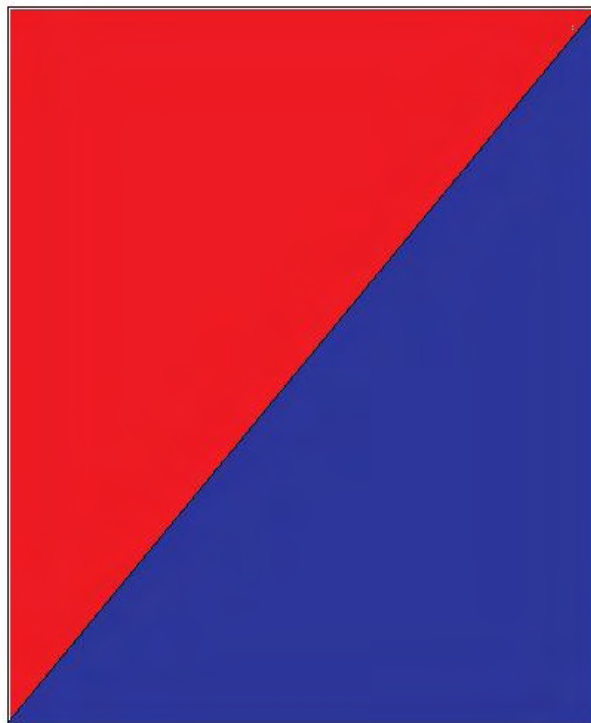
Pepys ... Holberg og Montesquieu

holberg.nu

55/2016

Redaktion: Bjørn Andersen

Version 1.13 – 28.05.2016

Indhold

1 Samuel Pepys.....	3
1.1 For et års tid siden 'landede' jeg midt i London's brand 1666.....	3
1.1.1 Filmene er 'udløbet' på DR.....	3
1.1.2 The Great Fire (U.K. Edition).....	4
1.2 Holberg's beskrivelse af Københavns brand 1728.....	6
1.3 Dagbøger, autentiske og digtede.....	6
1.4 Holberg's erindringer på latin.....	6
1.5 Samuel Pepys' dagbog.....	8
1.1 Pepys' portræt.....	9
1.2 Pepys' dagbog, fortsat.....	11
1.2.1 Meningen kunne være at styrke selvdisciplinen.....	11
1.2.2 Pepys var glad for smukke piger og damer.....	11
1.2.3 Pepys elskede sin kone.....	11
1.2.4 Onkel Wight's 'tilbud' til Elizabeth 11. maj 1664.....	11
1.2.5 Affæren med Deb.....	12
1.2.6 Pepys' selvbekendelser.....	12
1.2.7 Pepys' og Elizabeth's glæde for sang og dans.....	12
1.2.8 Forfængelighed og fornuft? Opportunisme?.....	12
1.2.9 Pepys' øjensygdom. Udlandsrejsen.....	13
1.2.10 Pepys måtte opgive dagbogen.....	13
1.2.11 På dydens smalle sti over for Deb?.....	13
1.2.12 Pepys i eftertiden.....	13
1.2.13 Tilføjelse om Samuel Pepys' og Elizabeth St Michel's bryllup.....	13
1.3 Kort sammenligning af Pepys' dagbog og Holberg's latinske levnedsbreve.....	15
1.3.1 Tilføjelse om Holberg's epigrammer.....	16
1.4 Holberg om engelsk historie og om Montesquieu.....	17
1.4.1 Oliver Cromwell.....	17
1.4.2 Holberg om Montesquieu.....	17
1.4.3 Holberg's politiske – og tidlige - komedier.....	17
2 Holberg's epistler om Cromwell og om Montesquieu.....	19
2.1 Epistola CCCLVII [357: 1750].....	19
2.2 Epistola CCCLVIII [358: 1750].....	23
2.3 Epistola 514 [1754].....	26
2.4 Epistola 516 [1754].....	31
2.5 Epistola 517 [1754].....	33
2.6 Epistola 518, første stykke [1754].....	35
2.7 Epistola 518, andet stykke [1754].....	38
2.8 Epistola 519 [1754].....	40
2.9 Epistola 520 [1754].....	42
3 Plinius den Yngre: Breve om branden i Nicomedia.....	44
3.1 XLII — To the Emperor Trajan.....	44
3.2 XLIII — Trajan to Pliny.....	44
4 Henvisninger og noter.....	45

1 Samuel Pepys

1.1 For et års tid siden 'landede' jeg midt i London's brand 1666

For et års tid siden 'landede' jeg midt i en engelsk TV-serie om London's brand i 1666; senere har jeg set hele serien fordi dét jeg så mindede om 'noget' - Holberg's beskrivelse af Københavns Brand. Desuden var der tale om en form for dramatisk fiktion som så ud til at være stærkt inspireret af samtidige kilder, især Samuel Pepys' dagbog.

Ét af temaerne i serien handlede om de forventninger som London's befolkning havde til landets ledelse – Kong Charles 2' - og hans bror, Hertugen af York (den senere katolske konge James 2') og om hvordan forventningerne blev indfriet¹.

Eftersom London's borgmester - Lord Mayor - ifølge TV-serien (og efter hvad der fremgår af kilder) ikke tog de nødvendige initiativer for at imødegå branden greb Kongen og Hertugen ind; Kongen udpegede sin bror til at stå i spidsen for indsatsen og Hertugen lod en del bygninger falde for at undgå at de skulle give yderligere næring til branden.

Én af kilderne er Samuel Pepys [1633-1703; efternavnet udtales: 'pi:bs] - der overværede branden og som på nært hold så hvordan den blev tacklet af Borgmesteren og Kongehuset. Under forløbet - eller kort efter - skrev han i dagbogsform hvad han havde oplevet.

Pepys' dagbog omfatter årene fra 1660 til 1669 og er uhyre omfattende og direkte, på nogle områder afslørende; der findes andre dagbøger fra 1600- og 1700-tallet – osse engelske – men ingen der på én gang er så omfattende og så troværdige som Pepys'. Blandt de emner som beskrives er – foruden branden – pesten der hærgede London i 1665, søkrigen med Holland 1665-1667 og ikke mindst hvordan de kongelige og hoffolkene levede deres liv og spillede deres 'roller'.

1.1.1 Filmene er 'udløbet' på DR

Filmene er ganske vist 'udløbet' på DR, men bliver temmelig sikkert genudsendt på et senere tidspunkt – i øvrigt kan filmene købes på internettet: <https://www.dr.dk/tv/se/london-braender/london-braender-1-2>

Filmene omfatter ikke alt hvad der skete dengang – ej heller alt som Pepys har skrevet om - men har fokus på branden. Filmfolkene har mere eller mindre tildigtet et papistisk (dvs et katolsk) komplot som 'oprulles' af én af filmens mere tvivlsomme helte, en højtstående protestantisk adelig som brugte alle midler til at skaffe sig beviser.

Der var rygter i tiden om papistiske forsøg på at få indflydelse, og der var givetvis nogle af 'anklagerne' der havde noget for sig sét med tidens øjne. Der var osse voldsomme udrensninger af adelige og borgerlige som skulle have stået på Cromwell's side.

Pepys har skrevet om processer der blev ført, om radbrækninger og henrettelser af de dømte – om opgravninger af døde modstandere og om 'henrettelser' af dem. Pepys selv – og hans rolle - kan diskuteres. Han kom fra en borgerlig familie med visse adelige forbindelser (hans far var skrædder, hans mor kom fra en slagterfamilje), og han nåede langt både fordi han blev protegeret og ved egen kraft. Han fik et par stipendier og studerede på Cambridge, blev BA (Bachelor of Arts) i 1653, siden MA (Master of Arts) i juli 1660², fik ansættelse som embedsmand og avancerede – med et par tilbageslag – til at blive administrativ leder af orlogsflåden. I en periode var han osse parlamentsmedlem.

Pepys lagde som ungt menneske politisk ud med at være et 'rundhovede' - dvs én der stod på Cromwell's parti (og frygtede siden for at blive afsløret for dét); han overværede henrettelsen af Charles 1'. Pepys flyttede sig imidlertid i tiden efter Cromwell's død og efter at Cromwell's søn havde opgivet magten og var gået i eksil på fastlandet. Pepys kom – som en slags administrativ medhjælper - med på dét skib der hentede Charles 2' tilbage til England – og han forblev kongetro selv om han efter dagbogen at dømme blev mere og mere skeptisk over Kongens og hoffets ekstravagante liv der fulgte noget anderledes regler end dem andre måtte følge.

Pepys blev beskyldt for at være katolsk orienteret – hvad han næppe var – og var 'skubbet ud' i en periode, tilmed en tid fængslet i Tower. Efter *The Glorious Revolution* i 1688 forlangte man fra de nye magthavere at Pepys underskrev en troskabserklæring, men dét afviste han og han måtte derfor træde tilbage.

På det private plan anstrengte Pepys sig for at styrke sin egen økonomiske situation og selv om han tilsyneladende fik visse gaver fra 'entreprenører' og 'handlende', så holdt han sig til dét der var acceptabelt dén gang – herunder mht at tjene på forskellige kontrakter - og han afviste derfor at modtage *nogle* af de tilbudte gaver.

Pepys var et både nysgerrigt og energisk menneske. Han interesserede sig for tekniske fremskridt og naturvidenskabelige emner, ikke mindst medicinske, hvad der førte ham til et medlemskab af *The Royal Society of London*³. Pepys deltog i møderne og overværede nogle af de forsøg man lod foretage. Det faldt i hans lod – som formand for *Reg. Soc.* [= *Societatis Regiae*] - at give Newton's *Principia Mathematica* sit 'imprimatur'⁴ hvilket skete i 1686, dvs i en noget senere tid end dagbogens.

Pepys gik tit i teatret – så adskillige Shakespeare-opsætninger, men osse andre stykker der var 'oppe i tiden'. Nogle forestillinger så han adskillige gange, ikke altid for indholdets skyld alene, men osse fordi han kunne lide at være i selskab med skuespillerne og – ikke mindst – skuespillerinderne⁵; det hændte dog at han gjorde sig tanker om det specifikke stykke eller fremførelse eller om hvor meget sminke der skulle til for at mimikken kunne blive fanget af publikum.

Pepys var – 22 år gammel - blevet gift med den næsten 15-årige Elizabeth de St. Michel⁶ i 1655; hendes familie var fransk, faren var oprindeligt katolsk, men var konverteret til protestantismen⁷; moren havde irske aner.

1.1.2   *The Great Fire (U.K. Edition)*

På nettet beskrives filmene sådan:

Shortly after midnight on September 2, 1666, a fire started in a London bakery on Pudding Lane. The inferno burned its way into history as the Great Fire of London, raging for four days and bringing the city to its knees. Cathedrals, shops, inns were all lost and 70,000 of the city's 80,000 inhabitants were made homeless.

The Great Fire brings that history to vibrant life through the eyes of the people on the ground; from King Charles II to Samuel Pepys to Thomas Farriner, the King's baker in whose premises the fire began. Starring Andrew Buchan (*Broadchurch*), Jack Huston (*Boardwalk Empire*), Rose Leslie (*Game of Thrones*), Daniel Mays, and Charles Dance (*The Jewel in the Crown*, *Game of Thrones*), this four-part drama recreates the chaos of a city imploding and the fear and rumors of treachery that took hold.

This DVD features subtitles in English.

Ludgate in flames, with St Paul's Cathedral in the distance (square tower without the spire) now catching flames. Oil painting by anonymous artist, ca. 1670 • **Public domain**: Ludgate og den gamle St Pauls brænder. Billedet er hentet på Wikipedia: https://en.m.wikipedia.org/wiki/Great_Fire_of_London

1.2 Holberg's beskrivelse af Københavns brand 1728

Temaet - hovedstadens brand og Kongehusets indgriben - kendes i en næsten parallel form i Holberg's beskrivelse af den store brand i København i 1728 (se Holberg's *Latinske Levnedsbreve*, 2' epistel: *Epistola Secunda* fra 1737⁸). Frederik 4' og hans søn - den senere Christian 6' - roses hér for at have udvist et både betydeligt og nødvendigt lederskab. Holberg skriver i begyndelsen af sin beretning:

*"Ingen stand, ingen aldersklasse, intet køn vægrede sig ved at underkaste sig de haardeste anstrengelser paa opfordring af kongen og under ledelse af ham personlig sammen med kronprinsen, nu vor allernaadigste konge, og alle rigets tilstedeværende stormænd."*⁹

Måske har Holberg kendt til forløbet i London - måske har det været et emne 'man' talte om under hans ophold i England (i London, men især i Oxford) fra 1706 til 1708, dvs flere år før den store brand i København; men selv om Holberg muligvis har hørt om Samuel Pepys (der døde 1703) har han ikke kendt til hans dagbøger eftersom de først blev fundet og tydet omkring 1825 (og indtil da var blevet forvaret i Cambridge sammen med Pepys' bogsamling og ikke i hverken Oxford eller London).

At der er visse ligheder mellem hvad Pepys og Holberg har skrevet skyldes nok i det væsentlige at emnet og tacklingen af det lå til 'højrebenet', at emnet og behandlingen er et kendt emne i den litterære tradition, ikke at Holberg havde 'kalkeret' Pepys i sine latinske levnedsbreve¹⁰.

1.3 Dagbøger, autentiske og digtede

Pepys' dagbog er ikke komponeret som en roman kan være det, men skrevet fra dag til dag og stærkt styret af hvad der skete i den virkelige verden, men også begrænset af hvad forfatteren kendte til ud fra sin specifikke samfundsmæssige placering.

En meget berømt dagbog er Hadrian's som imidlertid ikke er hvad den - på et vist plan - giver sig ud for at være, et brev til Marcus Aurelius, men derimod en moderne komposition fra tiden efter anden verdenskrig. Dén dagbog blev digtet af forfatteren Marguerite Yourcenar¹¹ ud fra grundige historiske og litterære studier - og langt hen - fra en 'olympisk' position og ud fra et ønske om fremlægge et 'tilsyneladende' autentisk - og dermed osse et begrænset - billede for nutiden. Ingen kunne være i tvivl om hvad der var tale om, at forfatteren havde forsøgt at sætte sig i andres sted og at formidle en særlig 'vinkel' om antikken for nutiden.

Umberto Eco¹² holdt sig til en fiktiv verden med *Rosens Navn*; på den ene side var der tale om et moderne digterværk der gav sig ud for 'i virkeligheden' at være skrevet i Middelalderen; personerne var fiktive, havde aldrig eksisteret - måske med undtagelse af ganske få der var inspireret af historisk viden. Og så var bogen fyldt med meget forskellige litterære og filosofiske referencer.

1.4 Holberg's erindringer på latin

Holberg gjorde noget ganske andet. Han skrev flere selvbiografiske ting - men alle med henblik på et publikum, de første blev endda skrevet på datidens 'engelsk' - dvs på latin - med henblik på et internationalt, fortrinsvis et euopæisk akademisk publikum - og ikke mens 'tingene' skete, men *post festum*, dvs i en form der ikke var umiddelbar, men bearbejdet på flere niveauer - både i den 'private' og den litterære erindring.

Det skal huskes at datidens 'engelsk' stort set kun blev talt, læst og skrevet af drenge og mænd; piger og kvinder kunne ikke optages i latinskolen (datidens gymnasium), ej heller på universitetet, og var derfor i praksis afskåret fra 'at følge med' i dén del af den offentlige diskussion.

Foruden de latinske levnedsbreve har Holberg - sent i sin liv - skrevet en længere selvbiografisk epistel på dansk, hvad der gjorde hans dansk-norsk-islandske publikum *meget* større.

Mange dagbøger er utroligt tørre eller trivielle - hvad der ikke siger ret meget om disse dagbøgers

objektivitet eller sandhedsværdi.

1.5 Samuel Pepys' dagbog

Pepys' dagbog er skrevet i en særlig stenografisk kode¹³, formentlig en kode som Pepys ikke var ene om at beherske, men at koden var rimeligt effektiv fremgår af at hans dagbog først blev afkodet mange år efter hans død.

Der kan være flere forskellige grunde til at Pepys skrev sin dagbog og at han skrev den i den stenografiske kode. Noget kunne tyde på at han havde behov for at huske og tænke over sit liv, både den offentlige og den private del af det.

Dagbogen var tydeligvis kun skrevet til personlig brug og derfor havde det ikke nogen mening at skrive noget der ikke var sandt, tværtimod var det vigtigt for Pepys at komme så tæt på sandheden som overhovedet muligt.

Pepys forsøgte – ved flere lejligheder – at gå diskret til værks og undertiden lod han private breve forsvinde. Man kan både undre og glæde sig over at han ikke lod sine dagbøger forsvinde, så meget mere som han – af synsmæssige grunde - måtte opgive at føre dem og vel sagtens osse havde besvær med selv at læse dem.

1.1 Pepys' portræt

Der er gjort forskellige portrætter af Pepys - hér holder jeg mig til ét der er gengivet tit fordi det er fra dagbogens tid - og fordi Pepys i dagbogen har beskrevet maleprocessen, sine egne ønsker til billedet og sin vurdering af resultatet.

Billedet er malt af John Hayls og hentet fra Wikipedia på adressen:
https://en.m.wikipedia.org/wiki/Samuel_Pepys#/media/File%3ASamuel_Pepys.jpg

Se i øvrigt:

<http://www.npg.org.uk/collections/search/portraitLarge/mw04948/Samuel-Pepys>

Pepys holder noderne til en lille komposition i hånden, formentlig én han selv har sat sammen, muligvis ikke med hans egen håndskrift. Der er formentlig tale om *his own setting of a lyric by Sir William Davenant, 'Beauty, retire'* [ifølge notits – om 'sitter' - på NPG's webartikel om billedet].

1.2 Pepys' dagbog, fortsat

1.2.1 Meningen kunne være at styrke selvdisciplinen

Ét af formålene med dagbogen har givetvis været at huske hvad der skete og hvilke overvejelser Pepys havde gjort sig, men et andet formål har formentlig været at give ham nogle muligheder for at afreagere og et tredje kan have været at styrke selvdisciplinen. Der er mange eksempler på at Pepys har været utilfreds med noget han har gjort og at han efterfølgende har taget sig selv i skole og pålagt sig afholdenhed eller bødestrafte.

1.2.2 Pepys var glad for smukke piger og damer

Pepys var undertiden meget spontant reagerende; han nævner tit at han har set en smuk pige eller kvinde, undertiden osse at han har gjort tilnærmelser. Nogle gange blev hans tilnærmelser afvist, andre gange fik han lov til at gå videre med at kysse eller kæle for pigen eller kvinden.

Nogle piger eller kvinder kendte Pepys over længere tid; det fremgår ikke altid klart om hans relationer til den pågældende pige eller kvinde var én som pigen eller kvindens kæreste kendte til eller accepterede – men begge dele er tydeligvis indtruffet.

Pepys opførte sig af og til dobbelt; på den ene side havde han stor lyst til at gå 'langt'; på den anden side skrev beskrev han sine kvindelige bekendtskaber og sine relationer til dem i mere positive vendinger hvis de havde sat sig imod at han fik alle sine ønsker opfyldt ... med det samme. Derimod er det tilsyneladende sjældent at Pepys har fået moralske betænkeligheder.

By the way, det vil ikke være rimeligt at 'kritisere' Pepys' måde at leve sit liv på – hvis nogen skulle komme på dén tanke; frem for alt er der så stor forskel på England i 1600-tallet og Danmark nuomstunder at en kritik forekommer at være meningsløs.

Holberg har muligvis en enkelt gang været forelsket (Georg Brandes er inde på tanken i sin biografi¹⁴), og han har talrige gange i de tidlige komedier været inde på forholdet mellem mænd og kvinder, men tilsyneladende er det ikke et tema Holberg har haft nogen særlig fokus på, ej heller haft et behov for at bearbejde sine interesser og seksuelle præferencer på skrift. Har han haft et behov har han 'minimeret' det og muligvis spøgt med det – men i øvrigt skjult det godt.

1.2.3 Pepys elskede sin kone

Pepys elskede sin kone, kunne blive voldsomt jaloux på hende og mistænkte hende for at have noget 'kørende' med en danselærer, men selv holdt han sig ikke tilbage hvad der fremgår tydeligt af dagbogen. Han havde adskillige elskerinder og gjorde en del erotiske forsøg derudover.

Elizabeth havde – sagde hun til Pepys – fået et 'tilbud' fra én af hans slægtninge. Den pågældende ønskede at få et barn med hende som han kunne indsætte som sin arving og tilbuddet – der ville blive honoreret med penge på hånden eller smykker – var begrundet i at der var tale om barnløshed, både hos ægteparret Pepys og hos den venlige slægtning.

1.2.4 Onkel Wight's 'tilbud' til Elizabeth 11. maj 1664

11th. Up and all day, both forenoon and afternoon, at my office to see it finished by the joyners and washed and every thing in order, and indeed now my closet is very convenient and pleasant for me.

My uncle Wight came to me to my office this afternoon to speak with me about Mr. Maes's business again, and from me went to my house to see my wife, and strange to think that my wife should by and by send for me after he was gone to tell me that he should begin discourse of her want of children and his also, and how he thought it would be best for him and her to have one between them, and he would give her £500 either in money or jewells beforehand, and make the child his heir.

He commended her body, and discoursed that for all he knew the thing was lawful.

She says she did give him a very warm answer, such as he did not excuse himself by saying

that he said this in jest, but told her that since he saw what her mind was he would say no more to her of it, and desired her to make no words of it.

It seemed he did say all this in a kind of counterfeit laugh, but by all words that passed, which I cannot now so well set down, it is plain to me that he was in good earnest, and that I fear all his kindness is but only his lust to her.

What to think of it of a sudden I know not, but I think not to take notice yet of it to him till I have thought better of it. So with my mind and head a little troubled I received a letter from Mr.

Coventry about a mast for the Duke's yacht, which with other business makes me resolve to go betimes to Woolwich to-morrow. So to supper and to bed.

1.2.5 Affæren med Deb

Elizabeth kunne osse blive jaloux, men fangede kun Pepys i ét 'tilnærmelsesforsøg', nemlig over for 'Deb' - Deborah Willet - der var ansat til at være Elizabeth's selskabsdame. Elizabeth reagerede skarpt og voldsomt ... og tvang Pepys til at afskedige Deb og til at love aldrig at se hende igen.

Selv om Pepys lovede det ene og det andet og var klar over at hans ægteskab var i betydelig fare for at kæntre kunne han ikke holde sig, men jagtede Deb rundt omkring i London og fandt hende osse. Elizabeth opdagede det, fik arrangeret en 'vagthund' til at gå med Pepys og reagerede endnu stærkere 'næste gang' Pepys trådte ved siden af.

'Historien' fik først en slutning eller rettere en *foreløbig* slutning da Mr & Mrs Pepys rejste til udlandet for at Pepys kunne rekreere sig.

1.2.6 Pepys' selvbekendelser

Pepys bebrejder tit sig selv i dagbogen at han har brugt meget tid på sine kvindebekendtskaber eller på at gå i teater. Men grunden til selvbekendelserne var ikke kun af moralsk art, undertiden var det 'rigeligt' at fornøjelserne eller eskapaderne kostede penge og dermed gik ud over dén opsparing som Pepys lagde stor vægt på at foretage.

1.2.7 Pepys' og Elizabeth's glæde for sang og dans

Pepys – og Elizabeth - brugte en del tid på at danse og synge og derfor osse på at uddanne sig i at synge og i at danse. Pepys holdt desuden meget af at spille musik, især på fløjte, og i at komponere små stykker¹⁵.

Undertiden faldt de forskellige interesser fint sammen for Pepys. Ét af hans kvindelige bekendtskaber var en skuespillerinde som han mødte gennem nogle år og som han beundrede for sit spil og musikalske færdigheder - og som han osse tog sig friheder over for ved forskellige lejligheder.

1.2.8 Forfængelighed og fornuft? Opportunisme?

Pepys var temmelig forfængelig, men nogle gange gik forfængeligheden ud over det fornuftige. Var man *for* forfængelig, pyntede man sig for meget – hvad enten det bestod i at få syet smukt tøj, få gjort en paryk eller to eller i at anskaffe sig en karet – kunne man få problemer eller man kunne få kritik og gode råd om ikke at virke udfordrende på nogle der ikke ville én det godt.

Måske havde Pepys opportunistiske træk? Han var i det mindste stærkt afhængig af at de der protegere ham umiddelbart kunne sé at de havde fordel af hans karriereudvikling.

På et tidspunkt fornemmede Pepys at hans 'mæcen' trådte for meget ved siden af og dét førte til at Pepys efter en del overvejelser skrev et længere kritisk brev til 'mæcenen'. Der skete hvad der formentlig ofte skete (og sker) når man fremfører en alvorlig kritik mod en overordnet eller en 'mécén' at kritikken blev ignoreret på ét plan, men at den blev imødekommet på visse punkter. Til sidst var situationen nærmeste uændret.

Men for så vidt som kritikken havde til hensigt at undgå indgreb ovenfra eller udefra kunne der ské dét at der indtraf sådanne indgreb eller at der skete andre ting som 'systemet' ikke kunne tackle. Således osse hér. Først efter lang tid (og efter at 'mécéner' havde været udstationeret så langt

væk som i Tanger) indtrådte der en positiv udvikling (set under Pepys' synsvinkel).

Eftersom der blev rejst en stærk kritik af den øverste flådeledelse og af den administration Pepys var en del af, måtte der tages til genmæle, og det blev Pepys der kom til at skrive og tale på vegne af helheden. Det slap han tilsyneladende ret godt fra – selv om han, eller måske netop *fordi* han – ofrede nogle af sine kolleger, og det er meget tænkeligt at Pepys' indsats var med til at ruste ham til at indtage større embeder – og på sigt den øverste administrative ledelse af orlogsflåden.

1.2.9 Pepys' øjensygdom. Udlandsrejsen

Den angivelige grund til at Pepys og Elizabeth tog til udlandet var ikke de ægteskabelige trakasserier, men at Pepys havde pådraget sig en øjensygdom som gjorde det meget vanskeligt for ham at læse og skrive, men den udviklede sig dog ikke til den totale blindhed som Pepys frygtede; sygdommen har muligvis bestået i en form for langsynethed i kombination med bygningsfejl.

Ikke så længe efter ægteparrets tilbagekomst til London døde Elizabeth 29 år gammel i november 1669 af en sygdom hun havde pådraget sig på rejsen, måske tyfus?

1.2.10 Pepys måtte opgive dagbogen

Hvilke overvejelser Pepys gjorde sig i mere privat henseende vides der ikke så meget om, for ganske vist blev der skrevet videre på andre skrifter men med hjælp af skrivere. Den 'private' dagbog måtte Pepys opgive i maj 1669 og med at han ikke længere selv kunne tage sig af at skrive den i den stenografiske kode han havde brugt.

1.2.11 På dydens smalle sti over for Deb?

Pepys og Deb – der var blevet gift med en teolog, Jeremiah Wells - sås ved flere lejligheder både mens Elizabeth stadig levede og i de følgende år – formentlig frem til Deb's tidlige død i marts 1678; Pepys havde desuden kontakt til Deb's mand til dennes død i august 1679¹⁶.

1.2.12 Pepys i eftertiden

Pepys har – både i samtiden og efterfølgende - fået stor ros for sin flid i sit arbejde for den engelske flåde, men osse for sin indsats som bogsamler - han efterlod sin meget store og værdifulde bog- og musiksamling til Cambridge.

1.2.13 Tilføjelse om Samuel Pepys' og Elizabeth St Michel's bryllup

Der har både været tale om en kirkelig højtidelighed og en 'borgerlig' vielse, men det er – efter hvad der er anført forskellige steder - ikke helt sikkert hvornår den kirkelige højtidelighed har fundet sted.

Pepys nævner i dagbogen at han regner den 10. oktober som bryllupsdagen; det fremgår af hvad der står under den 11. oktober 1665, dvs i anledning af 10 års-dagen: *This night is kept in lieu of yesterday, for my wedding day of ten years; for which God be praised!* Citeret efter Gutenberg/LimpidSoft-udgaven.

Den 'borgerlige' - og officielle – vielse fandt sted den 1. december 1655; dette bygger på hvad der er anført af én af Pepys' udgivere H. B. W. [Henry Benjamin Wheatley (1838-1917)] i 'Preface' i Gutenberg/LimpidSoft-udgaven:

"The late Mr. T. C. Noble kindly communicated to me a copy of the original marriage certificate, which is as follows: "Samuell Peps of this parish Gent. & Elizabeth De Snt. Michell of Martins in the fields, Spinster. Published October 19th, 22nd, 29th 1655, and were married by Richard Sherwin Esqr one of the justices of the Peace of the Cittie and Liberties of Westm. December 1st. (Signed) Ri. Sherwin."" [Preface, note 4].

Dvs først blev der lyst 3 gange i oktober (den 19., 22. og 29.) og dernæst blev vielsen forrettet af en fredsdommer den 1. december 1655.

Hvis den kirkelige vielse har fundet sted den 10. oktober må det have været i 1655. Det må have været den dag Mr & Mrs Pepys har været enige om at betragte som deres 'rigtige' bryllupsdag, og rækkefølgen giver – så vidt jeg kan se – ret god mening.

I vores del af Verden er det for tidligt at blive gift når man kun er knap 15 år – men dét var ikke tilfældet i 1600-tallet, hverken i England eller i Danmark (Griffenfeld blev således gift med en meget ung kone, den 14 årige Karen Nansen). Noget andet er at det unge par kom uoverens og – i nogle måneder - levede adskilt fra hinanden; der er en del der ikke kan siges noget om – hverken om hvordan det unge par mødte hinanden eller om hvordan de havde det med hinanden ... indtil Pepys begyndte sin dagbog.

Elias Bredsdorff har angivet to modsigende oplysninger i sin udmærkede danske udgave af dagbogen. I bd. 1, s. 153 nederst står (korrekt) at der var et 'borgerligt' og retsgyldigt bryllup 1. december 1655, og (formentlig ukorrekt) at der 'åbenbart' er indgået et kirkeligt ægteskab den 10. oktober 1656 (jf. tilsvarende bd 1, s. 34).

1656 synes at være forkert, hvilket muligvis osse fremgår af hvad der er anført i Bredsdorff's udgave bd. 2, s. 57, om tiårsdagen for brylluppet den 10. oktober 1665?

Det synes ligeledes at være forkert når nogle internetforfattere anfører at den kirkelige højtidelighed i St. Margaret's Church fandt sted den 1. december 1655.

1.3 Kort sammenligning af Pepys' dagbog og Holberg's latinske levnedsbreve

Samuel Pepys' dagbog [i almindelig skrift]. *Ludvig Holberg's latinske levnedsbreve* [i kursiv].

Dagbogsforfatter: SP. LH.

Sprog: Kodet, dvs stenograferet Engelsk som ikke kunne læses af alle og enhver - og med erotiske passager på et sammensurium af flere forskellige sprog, spansk, fransk og italiensk. SP's kone kom fra en fransktalende familie, men kunne – så vidt vides – ikke læse dagbogen. SP opgav – pga synsproblemer - at føre sin dagbog efter nogle år; det betød meget for ham at han – hvis han var tvunget til at diktere dagbogen til en anden - måtte opgive sin ligefremhed. Når flere af de erotiske passager blev skrevet på spansk, fransk og italiensk skyldtes det muligvis ikke at Pepys ville skjule indholdet (for det var allerede skjult), men at han kviedes sig ved overhovedet at skrive passagerne på papir – måske var der tale om en form for blufærdighed? *Latin*.

Adressat, publikum: SP selv; der var formentlig flere der vidste at Pepys skrev 'noget' i sine notesbøger, men det har kun været ganske få der vidste at der var tale om en meget omfattende dagbog; Pepys skrev mange andre ting både breve og rapporter om orlogsflådens forhold. Dagbogen blev ikke udgivet af Pepys selv eller af hans nærmeste efterkommere (men af fremmede i en meget senere eftertid). *De latinske levnedsbreve var angiveligt skrevet til en højvelbaaren Herre (Ad Virum Perilustrem). Levnedsbrevene blev udgivet – i tre omgange – med henblik på et latinlæsende publikum. Den højvelbårne herre må anses for at være en litterær opfindelse (svarende til hvad andre forfattere har gjort).*

Dagbogens formål: SP skrev formentlig især for bedre at kunne huske hvad der faktisk var sket, både på det samfundsmæssige plan og på det personlige, herunder på det private. Formentlig osse for at støtte SP's løfter til sig selv om tilbageholdenhed, dvs som et middel til at disciplinere sig selv, fx mht ikke at gå så ofte i teatret. *LH skrev formentlig især for at styrke sin anseelse blandt det latinlæsende publikum og for at fortælle om dén sammenhæng levnedsbrevene var skrevet i. Publikum var ikke fiktivt, snarere ubestemt og anonymt.*

Særlige bekendtskaber: SP skrev om mange af sine bekendtskaber, ikke mindst de højst placerede (kongen og hertugen af York), andre som SP samarbejdede med (fx familjemedlemmer som havde opnået høje poster), den nære familie, konens selskabsdamer og danselærer, familien Pepys' tjenestefolk, forskellige skuespillere og – ikke mindst – Pepys' elskerinder. *LH skrev om visse nære og fjerne bekendtskaber (fx Frederik 4'), osse om nogle som kunne 'diskuteres' teologisk såsom den 'omvendte' anatom Jacob Winsløw i Paris og om en fransk teolog som LH – indirekte – var oppe at diskutere med. En af de personer der har spillet en stor rolle for den unge Holberg var rejsefællen Christian Brix, men han forsvinder ud af brevene i slutningen af Englandsrejsen. Mikkel Røg – som LH kendte fra Bergen - lånte LH sit pas, LH nævner endvidere en dansker som hjalp ham under LH's sygdom i Rom, men det har ikke været muligt at identificere ham¹⁷.*

Omfang: Man kan ikke sammenligne SP's dagbog med LH's levnedsbreve direkte mht omfanget ... SP's dagbog er en 'bruttotekst' der fortæller om hver enkelt dag, *LH's er en stærkt redigeret sammenfatning.*

1.3.1 Tilføjelse om Holberg's epigrammer

Se: <http://bjoerna.net/holberg/Epigrammer.htm>.

Holberg's epigram [II, 53] hedder i Christoffer Maaløe's oversættelse: *Claudine rømer dybt, hvis Elskov blot man nævner. For selve Tingen dog hun viser sjældne Evner.*

Det hørte til genren at der måtte leges med ordene og at der måtte siges ting indirekte der ikke kunne siges direkte.

Hvis man kan 'en smule' latin kan man have fornøjelse af Billeskov Jansen's *Epigrammatikeren* - dvs 1' bind af hans *Holberg som Epigrammatiker og Essayist* (København 1938), måske særligt kapitel III om frivolitet.

På s. 111 vendes spørgsmålet om hvor mange sten Holberg mon havde i pungen (ad epigram II, 173). Se s. 145-146 i Billeskov Jansen's *Diagnostik og litterær genre* fra 1997 [som indgår i *Digternes paryk* i anledning af Thomas Bredsdorff's 60 års dag].

På s. 125 i *Epigrammatikeren* skriver Billeskov at frivolitet for Holberg er et stilpræg han bevidst dyrker i de genrer hvor den – efter den litterære tradition – hører hjemme. For det andet at de Holbergske frivoliteter drejer sig om komik og uanstændighed, ikke om satire og tænkning.

På samme side finder man dette vedrørende epigram I, 51: *Vera Significatio Vocis IMPRIMATUR, qua Epithalamia signant Censores librorum.* Imprime cum scribit signando carmina Censor, In Sponsam pleni dat Veniam Imperii. Se: <http://holbergsskrifter.no/holberg-public/view?docId=Epigrammer%2FEpigrammer.page&brand=&chunk.id=book1&toc.id=book1> [Dansk oversættelse pågår i skrivende stund, dvs i april 2016].

Billeskov Jansen fortsætter: "Man husker den brillante Scene Ulysses von Ithacia II, 5, hvor Helene svær hans Excellents Chilian til, at "aldrig nogen Mands-Person har gjort mig nogen Skade ved sin mindste Finger, siden jeg blev bortført", og hvor hun faar til Svar, at "det er icke med Fingeren man gjør saadan slags Skade"."

1.4 Holberg om engelsk historie og om Montesquieu

Jeg har slået op i Billeskov Jansen's udgave af Holberg's epistler og fundet flere der drejer sig om den engelske historie i 1600-tallet, ikke mindst mht beskrivelsen og vurderingen af Oliver Cromwell.

1.4.1 Oliver Cromwell

Holberg opfattede Cromwell som en overmåde dygtig politiker, én der brugte sine evner til at få stor magt og som desuden var i stand til at korrigere kursen for at fastholde og styrke sin position.

Eftersom ét af Holberg's temaer var Stuarternes ønske om - ved forskellige lejligheder - at skaffe sig absolut magt, dvs at etablere en Enevælde - og eftersom Cromwell i praksis besad noget nær enevældig magt i en periode - har det været nærliggende osse at slå efter hvordan Holberg opfattede og vurderede én af datidens store politiske skribenter: Montesquieu, herunder dennes skrift om lovenes ånd.

1.4.2 Holberg om Montesquieu

Holberg satte Montesquieu meget højt og læste - efter sit eget udsagn - værket om lovene flere gange. Han var - selv om han var uenig på visse punkter - så fornøjet at han ville oversætte nogle af tingene ...

Billeskov Jansen skriver et sted i sine kommentarer at Holberg oversatte nogle af sine egne epistler til fransk og lod dem udgive i 1753¹⁸. Formålet kan have været at gøre opmærksom på sig selv ved at diskutere nogle af Montesquieu's temaer.

Som jeg læser Holberg er han langt hen ad vejen enig med Montesquieu, dog mente han at denne i visse tilfælde opfattede tingene for skematisk. Således mente Holberg ikke at det gav mening at opfatte én statsform, fx den aristokratiske, den enevældige eller den demokratiske som den bedste under alle omstændigheder. Hver styreform havde viist sine fortrin under visse omstændigheder og sine uhensigtsmæssigheder under andre.

1.4.3 Holberg's politiske - og tidlige - komedier

Undervejs sagde Holberg at 'uindskrænket' demokrati kan føre til den rene elendighed. Dermed knyttede han direkte til nogle af 'konklusionerne' i sine politiske komedier fra de unge år, *Jeppe*, *Kandestøberen* og *Den stundesløse*, se Holberg's påstand i epistel 514 om at **de fleeste Mennesker ere enten onde eller vankundige** og en tilsvarende påstand i epistel 518 hvor Jeppe's skaber hævder: **Hvis man vil forsøge at kiæle for vore Bønder, vil man strax faae mange øde Gaarde. Af Frihed avles derfor ikke Arbejdsomhed ey heller Stridbarhed.**

Nu er politisk essayistik én ting, komedier en ganske anden - formålene og publikum kan være meget forskellige (for ikke at glemme at en komedie ofte udføres - nærmest indirekte - ved hjælp af andre personer, skuespillerne og en evt instruktør), men for det andet kan der være stor forskel på hvordan en forfatter har set på tingene på ét tidspunkt - dvs under visse samfundsmæssige og personlige omstændigheder - og hvordan han eller hun har anskuet dem på et andet hvor omstændighederne og opfattelsen af dem har ændret sig.

I det specifikke tilfælde kunne det dog se ud som om Holberg har ment nogenlunde det samme, både da han i sin poetiske raptus skrev *Jeppe* og da han som en ældre herremand - med ét ben i historien og ét i *The Sorø School of Economics*¹⁹ - skrev sine essays om Montesquieu?

Holberg kunne i sin tid argumentere for at Enevælden var et glimrende system for Danmark, Norge og Island. I dag var dét synspunkt ikke gået. *Og tilsvarende* gælder at uanset de store økonomiske, sociale, kulturelle, uddannelsesmæssige og politiske forskelle der er på indbyggerne *nuomstunder, så har det store flertal - som i den sidste ende har retten til at bestemme - en grundopfattelse som ville have været meget langt ude på Holberg's tid.*

Samtidig må det konstateres at Holberg var den første store dansk-norske statsteoretiker der skrev for et publikum der både omfattede samfundets øverste og 'mellemste' lag.²⁰ Her

må fremhæves beskrivelsen af Danmark-Norge i slutningen af 1720'erne, adskillige 'moralske' skrifter – således værket om naturretten og de *Moralske Tanker* – mange af de historiske skrifter, desuden helte- og heltindehistorierne (som Holberg selv trak frem fra tid til anden) og vel osse hans underfundige fortælling om *Niels Klim*?

2 Holberg's epistler om Cromwell og om Montesquieu

Epistlerne er oprindeligt læst i F. J. Billeskov Jansen's kommenterede udgave, men kan – nuomstunder – nemt ses eller hentes fra toms 4 og toms 5 i den dansk-norske digitale Holberg-udgave af epistlerne:

<http://holbergsskrifter.no/holberg-public/view?docId=epistler%2FEpTom4.page;toc.depth=1;brand=&chunk.id=start>

<http://holbergsskrifter.no/holberg-public/view?docId=epistler%2FEpTom5.page;toc.depth=1;brand=&chunk.id=start>

Se osse:

<https://dsl.dk/litteratur/verker/ludvig-holbergs-skrifter>

Teksterne følger nedenfor for at lette den digitale søgning (i den aktuelle sammenhæng). Afsnitsopdelinger er tilføjet og visse vanskelige ord er forklaret eller fremhævet. Man kan få hjælp til vanskelige udtryk i Holberg Ordbog (som ligger på nettet ... og som kan hentes som app – fx i Google Play Butik):

<http://holbergordbog.dk/ordbog?query=absolut&search=Søg>

2.1 Epistola CCCLVII [357: 1750]

Til * *

De store Sørge-Spil, som udi forrige Seculo bleve forestillede udi Engelland, nemlig **Caroli I. Mord** [= Mordet på Charles 1'], de Bevægelser, som nær havde styrtet hans Søn Carl II. [= Charles 2'] udi samme Uhæld, og den paafulte uformodentlige Forandring, som satt ham i Stand, uden Hinder at erhverve et u-omskrænket Herredom, og at skille det heele Engelske Folk ved deres Religion og Frihed, tilskrives gemeenligen Kongernes Foretagende imod Landets Privilegier og Grund-Love og Undersaatternes Stivhed i at beskytte dem.

Man kand ikke negte, at Grundvold jo derved blev lagt til de store Bevægelser: **Men det var just ikke saadant foretagende, som styrtede Stor-Britannien udi yderste Forvirrelse og Fordervelse; thi Bitterheden var ikke saa meget imellem Kongerne og Undersaatterne, som imellem Undersaatterne indbyrdes.** Man maa med Fliid udstudere den Engelske Kirke-Historie, for at finde de fornemmeste [= vigtigste] Motiver hertil.

Udi Jacobi I. [= James 1'] Caroli I. og Caroli II. Tiid vare **tvende Hoved-Secter, nemlig Biskopelige og Presbyterianer.** Af de samme bestoed Landets Styrke. Disse tvende Secter havde Tvistigheder med hinanden om Kirke-Regimentets [= kirkereglernes] Indrettelse, saasom de første vilde, at Kirken skulde regieres ved Biskoper, de sidste, ved Presbyteros, eller de ældste Præste. Men de vare eenige med hinanden udi den Civile Regiering, saa at de eene [= de førstnævnte] saavel som de andre arbejdede paa at conservere Regieringens Form, som den havde været udi Dronning Elisabeths Tiid. Hvorudover alle de Bevægelser, som af dem bleve opreysede, sigtede alleene til saadant Maal: Dog søgte ingen af dem i Følge deraf at forandre det Civile Regimente [= samfundsordenen], eller at lade Tingen komme til Extremitet [= yderligheder].

Foruden disse tvende Hoved-Secter vare 2 mindre, nemlig Roman-Catholske og Independenter. Disse arbejdede paa Regimentets [= samfundsordenens] totale Forandring.

De første, saasom de merkede, at **Kongerne af det Stuartske Huus favoriserede den Romerske Religion** [= katolicismen], arbejdede paa at forskaffe Regenterne en absolut Enevolds Magt [= **Stuart-kongerne var i virkeligheden katolikker og stræbte efter at etablere Enevælden**].

De sidste, saasom de vare Hadere af all Subordination, søgte reent at kulkaste den Kongelige Myndighed, med hvilken de meenede deres Religion ikke kunde bestaae. Saasom begge vare ikkun ringe udi Tall og Anseelse, heldst de sidste, som ogsaa af Kongerne vare forhadte, saa syntes de tvende Hoved-Secter at have sig for dem lidet at befrygte.

Men, u-anseet deres Afmægtighed, spillede de dog omsider Mestere [= vandt de dog kampen]. **Independenterne**, en ringe og foragtet Hob, der bestod mestendeels af Drømmere, Sværmere og saadanne, som kaldes **Folk af det 5te Monarchie**, satte i Verk det første Sørge-Spill, og bemægtigede sig Regieringen ved saadant Middel: De merkede, at de, ved at gaae aabenbar til Verks, intet kunde udrette, og derfor **søgte at skiule sig under een af de store Secters Vinger**, og, saasom **Presbyterianerne** udi det langvarige Parlament, som tvistede med Carl I. vare de Folkerigeste, sloge de sig til samme Sect, endeel i Henseende til dens Styrke, endeel og efterdi de udi Religions-Principiis nærmede sig mere til Præsbyterianerne end til de Biskoppelige, skjønt de hadede de eene ligesaa meget som de andre.

De faa Independenter, som da vare Lemmer af bemeldte Parlament, stillede sig an som ivrige Presbyterianer, og alleene ved at tale hæftigen imod den Misbrug, som Kongerne havde gjort af deres Myndighed, spillede deres Rulle [= rolle] med saadan Konst, at **Presbyterianerne ansaae dem som de redeligste og tilligemed kiekkeste Patrioter, ja som de beqvemeste Redskabe, de kunde betiene sig af til Beskyttelse af Rigets Grund-Love og Undersaatters Privilegier**. Saasom de nu ved sadan Opførsel bleve anseede som de fornemmeste Stytter udi samme Parlament, erhvervede de sig under **den listige Cromwels Discipline** meer og meere Anseelse, saa at deres Raad af Mængden, som bestod af Presbyterianer, gemeenligen blev fult [= fulgt].

Cromwel [= **Oliver Cromwell**], Independenternes Hoved, da han dette merkede, tog han derved Anledning til at oprette den Machine, hvorved Regieringen skulde kuldkastes. Saasom han ved sin ugemeene Forstand [= sin ualmindeligt gode forstand], ved udvortes Devotion og simuleret brændende Iver for Presbyterianernes Interesse **havde erhvervet sig de fleeste Parlaments-Herrers Tilliid**, og **han tilligemed var General Lieutenant udi den Kriigs-Magt, som var udi Parlamentets Tieneste imod Kongen**, søgte han at besætte alle vacante Pladser udi Armeen med Independentiske Officiers, og de igien hvervede Soldater af samme Sect, saa at **inden kort Tiid fast den heele Kriigs-Magt bestod af lutter Sværmere** og saadanne Folk, der holdte sig for Instrumenter, som af GUD vare udvalgte til at kuldkaste det Kongelige Regimente.

Dette altsammen blev drevet med saadan Konst og Simulation, at **General Fairfax, som var en ivring Presbyterianer, meende, at intet var sikkere end at følge Cromwels Raad**; og Parlamentet merkede ikke, at man havde arbejdet paa dets Undergang, førend det var forsilde at forekomme den.

Thi, da Øjnene omsider aabnedes paa dets Lemmer [= medlemmer], og de søgte at hemme Independenternes tilvoxende Magt, kom Cromwel med sin devote Kriigs-Hær dem paa Halsen [= **Cromwell's hær støttede ham fuldt og hélt**], hvilken rensede Parlamentet fra alle sine Modstandere, som han kaldte Ukrud og ildesindede Personer, saa at dette heele Corpus, som blev reduceret til et Under-Huus alleene, blev tillige med Armeen independentisk, og han derved kom i Stand at skille Kongen ved Livet, og at kuldkaste Regieringen, som og skeede [= Cromwell kunne – takket være sin listige fremgangsmåde – fælde Kongen, Charles 1', og endda få ham henrettet].

Man seer heraf, at det er ubilligt at tilskrive den Engelske Nations naturlige Tilbøyeligheder det, som ved særdeles Hændelser og selsomme Conjuncturer er skeed. **Det er dog ikke troligt, at dette Sørge-Spill havde kunnet være bragt til Fuldkommenhed, hvis Independenterne ikke havde haft til Læremester og Anfører en saadan Mand som Oliver Cromwel, en af de største Genier, som er at finde udi gamle og nye Historier**, hvilken saaledes vidste at føre sig Conjuncturerne til Nytte, at han gjorde mueligt og satte i Verk det, som syntes gandske umueligt, thi man kand sige, at han med en Haand fuld af Folk [= med kun en håndfuld mænd] undertvang Engeland, Skottland og Irrland, og med samme Haand fuld af Folk holdt bestandigen alle tre Riger udi Ave.

Intet tiener meere til Beviis paa denne Mands store Qualiteter, intet beviser ogsaa meere tydeligen, hvad jeg ofte haver anmerket, om **de Virkninger, som flyde af Enthusiasmo**; thi den fanatiske Affect, hvormed Kriigs-Folkene vare slagne, og hvorudi Cromwel med Konst og udvortes Devotion holdt dem stedse varme, gjorde dem med deres Anfører u-overvindelige.

De Roman-Catholske efterfuldte [= fulgte] **udi Caroli 2. [= Charles 2'] Tiid Independenternes Exempel**, og derved tilveyebragte en fast lige saa uventelig Forandring udi Regieringen, som sees af efterfølgende.

Da Regjeringen ved Cromwels Død blev forandret igien, og Carl. 2. kom udi Besiddelse af sin Fæderne Throne, spillede de Biskopelige, som af Protestanter, meest havde været det Kongelige Huus bevaagne, igien Mestere [Cromwell's søn, Richard, efterfulgte sin far i en kort tid, men blev forjaget i 1660 og flygtede til Paris; han vendte først tilbage til England 20 år efter].

De Roman-Catholske saae sig derfor ved Kongens Restitution at have lidet vundet [= Katolikkerne havde, umiddelbart, ikke vundet noget ved at Kongemagten var blevet retableret], saasom de Biskopelige, Protestanter savelsom Presbyterianer, hvorvel de indbyrdes vare u- eenige, vare dog eenige i at hindre den Romerske Religions Fremgang udi Stor-Britannien. De arbejdede derfor paa at fomentere [= give næring til] den Jalousie, som regierede imellem de tvende Hoved-Secter, og søgte at overtale Kongen, som hemmeligen var Roman-Catholsk, at unde Religions fri Øvelse, til alle dem, som vare uden for den herskende Kirke [= Katolikkerne søgte at opnå retten til at være katolikker gennem en generel religionsfrihed].

De havde derved et tredobbelt Sigte, nemlig først at sætte desstørre Spliid imellem de tvende Hoved-Secter, hvorved dem Leylighed kunde gives at fiske udi rørt Vand; dernest at forbinde sig Presbyterianerne, som tillige med dem vare undertrykkede, og endelig derved at erhverve dem selv den Romerske Religions fri Øvelse.

Presbyterianerne og alle andre Protestanter, som vare uden for den herskende Engelske Kirke, glædede sig strax over dette Forslag: Men, da de omsider merkede, hvortil dette sigtede, nemlig at befordre den Romerske Religion ved at befatte alle Secter under det Navn af Dissenters, blev deres Glæde forvandlet til Bedrøvelse; Hvorudover de søgte at foreene sig med de Biskopelige imod tilfælles Fiender; de Biskopelige, som derudi funde en Fornødenhed, vare villige hertil, og derfor af all Magt paastode, at under det Ord Dissenters eller af dem, som differerede fra den herskende Religion maatte alleene forstaaes Presbyterianer, og ingenlunde andre, sær de Roman-Catholske: saa at derfor disse sidste ved denne Intrigue intet andet udvirkede end at befodre [= styrke] Venskab og Eenighed imellem de tvende Hoved-Religioner, hvilket var directè imod deres Interesse [= Presbyterianerne og andre protestanter vendte sig imidlertid mod den katolske 'intrige'].

Men paafølgende Conjuncturer gave Anledning til nye Intriguer, som lykkedes bedre for dem, og det saaledes: Saasom den Fortrolighed, hvilken ved denne Leylighed blev stiftet imellem de Biskopelige og Presbyterianer, tilvoxede meer og meer, saa at det da værende Parlament, som bestod mestendeels af Biskopelige, søgte at beskytte Presbyterianerne af all Magt for at bestyrke sig desmeere imod deres tilfælles Fiender, begyndte Bisper og Prælater at see suurt dertil, bildende sig ind, at Parlamentet stræbde at bringe Presbyterianismum udi samme Anseelse igien, som den havde været udi Cromwels Tiid.

Dette merkede de Roman-Catholske ikke saa snart, førend de bestyrkede Bisperne udi saadan deres Mistanke. De forestillede dem, at Parlamentet var bleven Presbyterianisk, at den herskende Religion stod udi Fare, og at Landet vilde styrtes udi forrige Forvirrelse, hvis saadant betimeligen ikke blev forekommet [= imødegået], og hvis man ikke holdt Presbyterianerne stedse under Aaget; de foregave, at intet Middel dertil var bedre end at forøge den Kongelige Myndighed, som Presbyterianerne stedse havde søgt at indskrænke.

Disse Forestillinger havde den Virkning, at en stor Mængde af den herskende Religion bildte sig ind, at Kirken [dvs den anglikanske kirke] stod virkelig i Fare, og at de sikkerste Middel til at forekomme den Uhæld, som man truedes med, var at indrømme Kongen en absolut Myndighed [= et flertal fra den anglikanske kirke ville støtte Charles 2. - og etablere Enevælde - fordi man var bange for hvad fremtiden ellers ville bringe].

Den herskende Religion blev saaledes deelt udi tvende Secter, som siden have været bekiendte under de Navne af **Torys** og **Wighs** [= Toryerne²¹ og Whiggerne²²], hvoraf de første ansee Presbyterianerne, som den Engelske Kirkes farligste Rivaler; de andre derimod ere meere moderate, holdende for, at det er ikke Presbyterianerne men de Roman-Catholske, som man maa vogte sig for.

Efter at den Engelske Kirke eller den herskende Religion saaledes var bleven deelt udi tvende Secter, nemlig Torys og Wighs, og de første holdte det for deres Interesse, at forøge den Kongelige Myndighed, saae Carl II. sig ved denne Hændelse udi Stand at iverksætte det, som han

selv og hans Formænd længe havde gaaet frugtsommelige med.

Han dristede sig derfor ikke alleene til at cassere Parlamentet, men endogsaa at skille alle Communiteter ved deres Chartres eller Friheder, og understod sig ingen at tale derimod [= og ingen turde], saasom han var understøttet af den heele Geistlighed og alle Torys, hvilke, endskiønt de ikke vare de tallriigste, saa vare de dog de anseeligste og mægtigste Folk udi Riget.

Alting gik derpaa udi fuld Galop efter Kongens Villie, og efter de Roman-Catholskes Anslag, saa at de Torys ikke ret mærkede deres Forblindelse, førend i Jacobi II. [= James 2'] Tiid, da samme Konge tog Masqven reent af, og visede tydeligen, hvortil man havde sigtet ved at saae U- eenigheds Sæd iblandt Lemmerne af den herskende Kirke; nemlig, at forvandle Regieringen af et indskrænket til et u-omskrænket Herredom, og i Følge deraf at bringe Stor-Britannien under det Pavelige Aag igien [**= James 2' ville både indføre Enevælde og Katolicisme**].

Men udi denne slibrige Tilstand aabnedes Øynene paa dem, saa at de gjorde Stilstand med Wighs og bleve eenige med dem at bestyrke sig med fremmed Hielp, og at kalde Princen af Oranien [= **William den 3' af Oranien** – i samarbejde med dennes kone, Mary] til Undsætning, hvorpaa fulgte den store Revolution [= The Glorious Revolution, 1688], som er bekiendt, hvilken skillede Kong Jacob ved Zepter og Krone.

Man seer heraf, hvad som til de store Bevægelser haver været de rette Aarsager, hvilke enhver, som ikkun løsligen læser den Engelske Historie, ikke giver Agt paa. Thi man tilskriver dem enten Kongernes Foretagende imod Landets Grund-Love og Folkets Privilegier, eller de Tvistigheder, som regierede imellem de tvende store Religions Secter, da dog ingen af de Aarsager kunde have bragt Tingen til den Yderlighed, saasom de Undersaatters Sigte, som var Landets Styrke, gik alleene til at indskrænke, men ikke at kuldaste Regieringen.

Bitterheden imod det langvarige Parlament og Carl I. var saa stor, at deraf avledes en indbyrdes Kriig, hvilken udi nogle Aar blev ført med stor Blods Udgydelse, men da Kongen omsider blev fangen og faldt udi Parlamentets Hænder, indlod man sig udi Tractat med ham, stipulerede sig alleene Sikkerhed for Religion og Privilegier, og forlangede Caution derfor.

Regieringen havde derfor aldrig bleven kuldkastet, langt mindre Kongen skildt ved Livet, ey heller havde hans tvende Successores kunnet forvandle Regimentet til et u-omskrænket Herredom, hvis Tvistigheder havde udi Almindelighed alleene været imellem Kongen og Undersaatterne, eller imellem de tvende Religions Hoved-Secter; thi ingen af dem fandt sin Regning ved at bringe Tingen til saadan Yderlighed. Men den forunderlige Machine blev dreven af nogle smaa og fast usynlige Hiul. En Haand fuld af Folk, som bestod af Drømmere og Sværmere, som med Behændighed vidste at spille deres Rulle, tilveyebragte det første Sørge-Spill, og de Roman-Catholske, som neppe udgiorde den tusinde Deel af Nationen, foraarsagede den sidste Catastrophe. Man seer heraf, at de vildfare, som af disse Hendelser gjøre Character paa det Engelske Folkes Naturell og Egenskab. Jeg forbliver &c.

<http://holbergsskrifter.no/holberg-public/view?docId=epistler%2FEpTom4.page&toc.depth=1&brand=&chunk.id=bd4chap357>

2.2 Epistola CCCLVIII [358: 1750]

Til * *

Min Herre skriver, at han med Behag haver læset mit sidste Brev, hvorudi jeg haver viset Hoved-Aarsagerne til de store Sørge-Spill udi Engeland, og forlanger at vide **mine Tanker om Cromwel [= Oliver Cromwell], enten man bør holde ham for en virkelig Fanaticus eller en Tartuf** [Tartuffe var én af Molière's mest kendte figurer]. Det er vanskeligt at fælde nogen grundig Dom herudi; thi Cromwels saavel Person som Bedrifter ere fast [= næsten] ubegribelige. Det kommer mig ellers for, at **han haver været begge Deele**.

Vel synes derudi at være en Contradiction, saasom Enthusiasmus gemeenligen ingen Overeensstemmelse haver med List og Underfundighed; thi **ingen er mindre beqvem til at forstille sig end en Sværmer**, hvilken som en Machine drives af sin naturlige Affect til Alting [= sin holdning til alle ting].

Men jeg haver viset forhen udi mine Skrifter, at Fanaticismus er adskillig Slags [= der er forskellige typer af fanatisme], nemlig en Blind og en anden, som med Forstanden er gelejdet, og som af den dirigeres, item at den sidste Enthusiasmus er funden hos store Helte, der ved Forstanden saaledes have vidst at moderere den Ild, og at styre den Activitet, som Fanatiske Affecter føre med sig, at derved ere tilvejebragte Heroiske og fast utroelige Actioner.

Man mærkede i Begyndelsen hos denne forunderlige Mand en særdeles Iver, saadan en som findes hos Enthusiaster, der holde for, at verdslig og geistlig Regiering strider imod Christendom, og at det er deres Pligt at prædike derimod. Dette synes allene at have været Hiulet, hvoraf han dreves til at distingvere sig udi Under-Parlamentet ved dristige Vota, da der handledes om den Kongelige Magts Indskrænkelse og Biskopernes Afskaffelse; og, saasom han lod see saadan Iver og vovede sig saa yderligen endogsaa paa den Tiid, da ingen kunde drømme om, at Tvistighederne imellem Kongen og Parlamentet vilde have saadant Udfald, som de siden finge [= fik], er det gandske troeligt, at han haver meenet sig som Christen og Patriot at være forbunden til at tale med Frimodighed, anseende sig selv som en Martyr af Religionen og Folkets Frihed.

Saadan er ikke en Tartufs Character, hvilken sidste gaer masqveret, indtil han naaer det Maal, hvortil han haver sigtet. Jeg vil ikke tale om, at adskillige have mærket hos Cromwel visse Symptomata og Distractioner, som ikke findes uden hos Enthusiaster [= som *kun* findes hos 'enthusiaster']. Naar dette betragtes, og **man haver allene for Øjne de første Scener af hans Liv og Levnet**, kand man da falde paa de Tanker, at han af naturlig Drift og Inclination slog sig til den Sect, som bestoed af Enthusiaster, hvilke intet have til Rettesnoer uden deres hidsige Affecter, som de kalde Samvittighed eller guddommelige Indskydelser.

Gaaer man derimod videre frem, finder man List, Simulation og andre Qualiteter, som ingen Overeensstemmelse have med Enthusiasmo, saa at man bliver forvildet udi Characteren og kand disputere pro og contra derom.

Men Knuden [= paradokset] kand løses, naar man regner Cromvel iblandt de Slags Enthusiaster, der lade Fornuften sidde ved Roeret, og som vide at styre deres heftige Affecter saaledes, at noget stort deraf avles. Uformodentlige Coniuncturer, som siden indfulde, dreve ham til ligesom at **forandre sin Natur, og at paatage sig en anden Skikkelse**, for at komme til sit foresatte Maal som dog i Begyndelsen var ikkun at reformere Staten og Kirken efter Independenternes Principium, og, **da han siden mærkede, at ved Simulation, List og Intriguer han selv tilligemed kunde erhverve et stort Navn og Højhed**, hvortil hans ugemeene naturlige Gaver kunde bane ham Vej, **var han stedse masqueret, og under Masquen udvirkede de forunderlige Ting, hvis Lige neppe udi Historien kand findes.**

Hans Fanatiske Iver, som han ikke kunde skille sig ved, kom ham da ogsaa til Pas; thi den var Tønder [= tændmateriale] til den Kiekhed og Tapperhed, som behøvedes til at legge sidste Haand paa det Verk, hvortil List og Simulation havde lagt Grundvold, item til at holde ved lige den forunderlige Bygning, som ikke uden ved en fast overnaturlig Stivhed længe kunde blive staaende.

Man seer heraf, hvad den sidste Slags Enthusiasmus kand udvirke, helst naar den findes hos Mennesker, der tilligemed besidde Cromwels Qualiteter; thi det er derved store

Herredømmer baade opbygges og kuldkastrer, ligesom [= afhængig af om] Qualiteterne blive anvendte til Landes Velstand eller Ødeleggelse.

Det er derved, at Cromwel kuldkastrer en Regiering, som udi mange hundrede Aar havde blomstret i Europa. Det var derved, at han af en simpel fattig Ædelmand [= Adelsmand] blev Protector over 3 Kongeriger, hvilke han sin heele Livs-Tiid regierede med en absolut Myndighed. De største Naturens Gaver, hvoraf enhver især kand gjøre et Menneske anseeligt frem for andre, vare concentrerede udi denne Mand udi lige Grad.

Han syntes at have participeret noget af alle Nationer; thi man mærkede hos ham en Italiensk Skarpsindighed og List, en Fransk Hurtighed, en Engelsk Kiekhed og en Spansk Fermetet [= fasthed].

Det var **ved List** han lagde Grundvold til sin Bygning, **ved Hurtighed** at han satt sin Machine udi Virkning, **ved Tapperhed** at han victoriserede allevegne, og oversvæmmede med en Haand fuld af Folk trende Riger, saa at det hedede, hvor han kom: *veni, vidi, vici* [*jeg kom, jeg så, jeg sejrede* – udtalelse tillagt Cæsar efter et slag 47 fvt], og **ved Fermetet**, at han ikke alleene holdt de 3 undertvungne Riger stedse i Ave, men ogsaa var en Skræk for alle andre Potentater, af hvilke alle han var hadet, men tilligemed frygtet.

Det samme kand siges om Engelænder, Skotter og Irlænder, hvor han ikke havde uden nogle faa Sværmere til Tilhængere. Jeg siger nogle faa Sværmere; thi de fleeste af Independentterne selv fattede omsider ogsaa Groll [= nag eller had] til ham.

Af alle andre Sector var han forhadet, saa at man kand sige, at det var ikke uden hans forunderlige Bedrifter og store Navn, som holdt udvortes og indvortes Fiender udi Frygt og Ave; thi, ligesom han var af alle hadet, saa var han og af alle admireret [= beundret].

Det forrige Seculum [= 1600-tallet] var frugtbart paa store Mænd, men ingen kand lignes ved Cromwel; thi der maatte sammenstøbes **en Richelieu, en Mazarin og en Condé**, for at danne saadan Mand, saasom han var udi Fuldkommenhed General, Soldat og Stats-Mand.

Jeg haver villet forsøge at gjøre en **Sammenligning imellem ham og Mazarin**, hvilke vare Rivaler og levede paa en Tiid; men jeg haver mærket, at Partiet vilde blive alt for u-lige og derfor staaet fra saadant Forsøg; thi, **om Mazarin kand ikke andet siges, end at han var en fiin og forslagen Hof-Mand: Cromwel var dog end finere Stats-Mand**, og sees af begges Anslag, at den Sidste spillede sin Rulle [= rolle] bedre end den Første, thi, saasom Mazarin var altid masqueret, mislingede [= mislykkedes] ofte hans Anslag, efterdi han derved gav Anledning til alle at tage sig vare, og det da overalt i Henseende til ham hedte: *Cum vulpibus vulpinandum* [= *med ræve skal man ræve fange*²³]; Cromwel derimod var ordholdig, sandrue og aabenhierdig udi mange Ting, paa det han des sikkrere kunde intrigere udi visse Ting; thi han var længe anseet som en oprigtig og ivrig Patriot, saa at ingen merkede, hvortil han sigtede, førend han var kommen til Maalet.

Saadan er den rette Character, hvorved tilkiende gives **en ægte Politicus**: Hvis man endelig vil tilstaae, at de vare begge lige store Politici, saa **besad Cromwel dog mange andre store Qualiteter**, som ikke findes hos Mazarin; thi Cromwel kand regnes iblandt de faa Mænd, som Naturen haver ligesom udtømmet sig paa at danne, saa at, **hvis han ikke havde misbrugt sine store Gaver, eller rettere, hvis han var indfalden udi andre Tider og Conjuncturer, havde han i steden for en forskrækkelig og farlig Mand kunde være bleven et stort Lys, og have faaet Sted iblant de store Helte udi Historien.**

Men, saasom **han misbrugte sine Qualiteter**, ved hvilke han kunde have skinnet som en Soel, blev han anseet som en Comete, som et Riis for Store-Britannien og en Skræk for andre Lande. **Saadant kand ikke siges om Mazarin**, hvilken befæstede det Kongelige Regimente udi Frankrig, som den anden kuldkastrer udi Engelland. Dog flyder deraf ikke, at den første var bedre Mand end den sidste; thi, **hvis Mazarin havde indfaldet udi Cromwels Conjuncturer, havde han maaskee gjort ligesaa meget Ondt, ja end meere; thi den Franske Minister havde ikkun meget liden eller ingen Religion, da den Engelske Protector derimod havde en temmelig Dosin deraf, og jeg tør sige, ogsaa af Dyd**; men som en overvættes Ambition og given Lejlighed forførte ham til at qvæle hos sig. Saa at man derfor kand holde for, at Mazarin var værre Mand, men Cromwel bedrev værre Gierninger, eller rettere, at den Første havde flere men den Sidste større Lyder. Jeg forbliver &c.

<http://holbergsskrifter.no/holberg-public/view?docId=epistler%2FEpTom4.page&toc.depth=1&brand=&chunk.id=bd4chap358>

Osse optrykt i *Ludvig Holberg Værker i Tolv Bind*, bd. 11, s. 222-229 (og dermed tilgængelige på internettet, nemlig i ADL-systemet).

2.3 Epistola 514 [1754]

Jeg haver igiennemlæset det navnkundige Skrift, som nyeligen er kommet for Lyset, og som fører Titel af **Esprit de loix**. Jeg er eenig med andre, som **holde det for et Mesterstykke, og admirerer den berømmelige Forfatters nette Tanker, Skiønsomhed og dybe Indsigt udi Stats-Sager, skjønt jeg underskriver ikke alle hans Domme**; thi de fleeste Theses ere saadanne, hvorimod kand gjøres stærke Indvendinger af Historier og Erfarenhed: saa at derfor de samme, hvilke af Autor sættes som Axiomata, blive som forhen Problemata.

Til Beviis herpaa vil jeg korteligen examinere de første Bøger, som handle om **de 4 Regjerings-Forme**, nemlig den **Republicanske**, den **Aristocratiske**, **Monarchiske** og **Despotiske** [= den diktatoriske eller den uindskrænkede regering]. Man seer at han udi sine Betænkninger over samme Regjeringers Natur og Egenskab sætter **Dyd til Grundvold af Folke-Regiering og Aristocratie**, skjønt mindre fuldkommen udi den sidste end udi den første: **Ambition** til Principium af **Monarchie** og **slavisk Frygt** af Despotismo eller uindskrænket Regiering.

Derpaa grunder han Ungdommens Information og Optugtelse for at gjøre dem til beqvemme Borgere udi hver Regiering, og kand det da ikke være andet, end at Informationen maa blive ulige, saasom Dyd, der er Grundvold til de første Regjeringer, passe sig aldeles ikke paa de sidste. Dette søger han at bestyrke med Exempler af Erfarenhed og Historier [= historisk viden]: Men, saasom lige saa mange Exempler kand anføres til Beviis paa Contrarium, bliver Tvistigheden derved ikke hævet, og **den Meening bliver den grundigste, nemlig, den Regjerings-Form at være den beste, og den Stat at være lykkeligst, som regieres af en retsindig og dydig Øvrighed, der ved sit Exempel, som virker meere end alle Love, kand gjøre et heelt Land dydigt.**

Til Materiens Oplysning kand ikke gjøres bedre end at igiennemløbe **den Romerske Historie**, efterdi **den Romerske Stat har været alle Regjerings-Forme underkastet**. Romerne stode først under et ved Love indskrænket Kongeligt Herredom [= først havde romerne et kongedømme som var begrænset af lovgivning], som Autor kalder Monarchie, hvortil Dyd efter Autors Meening er ikke Principium, men **Kalken**, hvoraf den sammenholdes, **er Ambition, som træder udi Dydens Sted**. Men Historien viser at Romerne have aldrig øvet større Dyd og fleere Heroiske Gierninger, og ladet see større Prøver paa Kierlighed mod Fædernelandet end under samme Monarchie, da dydige Kongers Exempler opmuntrede dem til at agte Stadens Velfærd højere end deres Liv.

Ved Kongedømmets Afskaffelse tabte Romerne strax [= med det første] **intet af deres gamle Qualiteter**; thi, endskiønt Regjeringen i Henseende til Navnet var ikke den samme, saa blev den dog udi Gierningen den samme; thi den selvsamme Myndighed, hvormed Kongerne vare beklædte, øvedes i lige Grad ved **tvende Consules**, saa at Dyden ikke slappedes førend Monarchiet ophørede, og **jo meere Regjeringen nærmede sig til Democratie, jo meere aftog Indbyggernes gode Qualiteter; jo meere Frihed jo mindre Dyd.**

Nidkierhed for Landets Velfærd blev forvandlet til egen Kiærlighed, Lydighed mod Øvrigheden blev succederet af Gienstridighed. Den ringeste Borger ansaae sig som en Støtte for Staten, og, saasom enhver fik Haand med udi Regjeringen, ansaae Almuen Øvrigheds-Personer og Krigs-Anførere som deres Fuldmægtige, efterdi de af dem vare beskikkede og udvalte.

Autor meener vel, at den heele Almue er beqvemmest til saadanne Vall, og at den udi at beskikke Øvrighed ikke let kand tage feyl. Men det synes mig at være et Paradox, som man ikke kand bifalde, endskiønt der handles om en god Almue førend den er bleven fordervet, saasom alle Landes Historier og daglig Erfarenhed lærer, at **den** [dvs almuen, folket] **gemeenligen tager Skyggen for Legemet** [hvad der ikke er godt, for man skal ikke forveksle skyggen med dét som kaster skyggen], **lader sig forbløffe af udvortes Skin, confunderer Hidsighed med Tapperhed, og Svadsighed** [= taleiver] **med Capacitet**. Hvilket om ikke kand siges om alle, saa kand det dog siges om de fleeste, og, saasom Stæmmerne ikke veyes, men tælles, bliver Tilstanden saadan som Antisthenes fandt den udi Athenen, hvor viise Mænd maatte exequere Daarers Befalinger.

Disse Skrøbeligheder merkede man ikke i Førstningen udi den nye-bagede Republique; thi Begyndelsen i første Stiftelser er gemeenligen god. Men den varede ikke længe. Det kunde ogsaa ansees som et Vidunder, om den havde længe saaledes varet; thi saa snart **den Ulighed, som**

Autor holder for at være saa skadelig, ophørede, og hver Borger og Haandverks-Mand fik Haand udi Regieringen udflyede ligesom af Pandoræ Æske **Uheld, som truede Staten med Undergang**. Saa at derfor de beskikkede Tribuni eller Almuens Beskyttere kand ansees som Statens Fordervere. **Thi, ligesom den saa kaldne gyldene Friehe tilvoxede, tilvoxede ogsaa U-orden.**

Vil nogen sige, at jeg her ikke har ret begrebet Autors Meening, efterdi han saadant ikke nægter, men tvert imod siger, at deslige Frugter flyde af Folke-Regiering, saa snart Corruption der indsniger sig.

Item, at han handler allene om et ubesmitten Democratie, og at det er der allene, hvor Dyden sidder ved Roret, og sees i sin fulde Glands, **saa kand dertil svares, at man fingerer [= opfinder] sig en Platonisk Republikve, som hverken kand existere eller har existeret. Jeg siger som ikke kand existere, efterdi den bestaaer ikke af Engler, men af skrøbelige og til Laster hengivne Mennsker**, hvilke selv maa tilstaae, at de ikke kand leve udi fuldkommen Friehe, og fuldkommen Fred tillige, men behøve Capsun [= grime(r)] og Tøyl.

Ey heller har den existeret; thi man skal have Umage udi den heele Historie at vise Exempel paa en Folke-Regiering, hvoraf Dyd har været et bestandigt Principium. Et saadant Democratie er som et Veyerlys, der lader sig see og forsvinder paa engang [Veyerlys = Vejrllys; et fænomen hvor lyset 'stiger' og 'falder' i styrke]. Af det, som anføres om Republikven udi Marseille, kand intet tilstrækkeligt Beviis tages, eftersom Historien deraf er ikke nok bekiendt.

Tilstanden udi den Romerske Folke-Regiering var saadan, som jeg har beskrevet førend Almuen blev fordærved, og førend den solgte Embeder og Æres-Poster til de Meestbydende.

Af samme Beskaffenhed vare ogsaa andre frie Republiker end udi deres gode Perioder, og førend den rette **Corruption** tog Overhaand; thi udi de samme gode Perioder maatte de beste og dydigste Borgere see deres Fæderneland med Ryggen, de bleve efter Stædernes Grund-Love, ey allene udlukkede fra Embeder, men endogsaa drevne udi Landflygtighed: Udi Athenen ved Ostracismum, og i Syracusa ved Petalismum.

Autor siger vel, at saadant bør heller ansees som en Ære, end som en Straf: Men, saa vidt man kand see af Historien, have de Tidens Personer gierne villet overlade den Ære til andre: Man finder allene, at de dydige Mænd have med Taalmodighed skicket sig derudi: **Det var ogsaa udi de gode Perioder, at Almuen udvalte de udueligste Personer, Pralere og Fusentaster til høye Embeds-Mænd og Krigs-Anførere:** thi ligesom Romerne udi de allervanskeligste Tider udvalte Terentius Varro til General mod den Seyerrige Hannibal, saa betroede og Athenen saadan Post til den store Praler og Fusentast Cleon, hvilket har givet Materie til en af Aristophanis Comœdier.

Naar en derfor holder for at Dyd allene maa udi sin Fuldkommenhed leedes udi Folke-Regiering, synes han ikke at have overvejet et Democraties Natur og Egenskab, men allene forestillet sig, hvorledes det burde være, ikke hvorledes det er og kand være; thi hvorledes kand det siges at være den lyksaligste Regierings-Form, som strax qvæles efter Fødselen eller strax styrtes udi den Uheld, at man idelig maa bøde paa Hull, som dagligen gøres, og omgaaes dermed, som Medici [= læger] med et sygt Legeme, hvilket man seer at være skeed med den Romerske Stat.

Efterdi dette nu er af saadan Beskaffenhed **maa en habile Lærer**, der har udstuderet Folke-Regierings Egenskab og de Frugter, som den gyldende Friehe og fortryllede Liighed føre med sig, **ikke betiene sig af den Catechisation, som Autor foreskriver, men heller give sin Discipel efterfølgende Præcepta:**

nemlig: "eftersom du er beskicket til at blive Borger udi en Frie-Stad, som regieres af den heele Almue; da maa du 1.) beflicte dig heller paa Apparence end Realitet, efterdi Erfarenhed viser, at Almuen gemeenligen tager Skyggen for Legemet.

Du maa 2.) ideligen criticere og mynstre Øvrighedens Anordninger; thi det vil erhverve dig Anseelse blandt dine Med-Borgere, og bane dig Vey til Æres Poster.

Du maa 3.) beflicte dig paa Tale-Konst og Svadsighed [= taleiver], som kommer meest til pas udi

store Folke-Forsamlinger; Thi Erfarenhed viser, at Tale-Konsten har stedse været et Hoved-Studium udi Frie-Stæder, efterdi en konstig Orator kand føre Almuen ved Næsen, hvor han vil have den.

Du maa 4.) beflitte dig paa Skinhellighed, hvorved forunderlige Ting udi Democratier kand udvirkes."

Saadanne og andre Præcepta maa dicteres for unge Personer, som ere beskikkede til at være Lemmer udi et Democratie, paa hvilken Dydens Øvelse passer sig mindre end paa nogen anden Regierings-Form; Thi, saasom Regieringen er i den heele Almues Hænder, og de fleeste Mennesker ere enten onde eller vankundige [= uvidende], saa kand man vente, at efter de fleeste Stemmer ofte intet Got kand sluttes, og at kloge og retsindige Mænd maa i Værk sætte, hvad Narre og onde Mennisker paabyde.

Jeg nægter hermed ikke de gode Ting, som avles af denne Regierings-Form. Jeg søger ikke at sverte nogen Regiering, men holder det for en Pligt at anføre det Gode med det Onde, hvilket er det, som desidereres hos vor berømmelige Autor, hvilken udi en slags Regiering anfører allene det Gode og udi en anden allene det Onde og derpaa grunder sine Domme, da **man bør tilstaae, at der findes Feyl udi alle Regieringer, og det endnu ikke er afgjort, hvilken er den beste.**

Hvad som jeg har anført om Democratier, kand ogsaa siges om Aristocratier. Begge Regierings-Forme ere lige mange Uleyligheder underkastede, og begge ere af lige Ubestandighed.

Vil man herimod gjøre Indvendinger af Holland, Svitserland, Genua, Venedig og andre saa vel Democraticke som Aristocraticke Stater, hvilke længe have staaet, **saa kand man sige, at de ofte have staaet paa svage Fødder.**

Almuen udi **de forenede Nederlandske Provincier** have ønsket Regieringens Forandring, og søgt at underkaste sig det **Oranske Huus**. Udi **Svitserland** har man seet en Canton bevæbnet udi Feldten mod en anden. Udi **Venedig** er Regieringen saaledes sat paa Skruer, og saa mange Præcautioner gjorde, at end og en Despotisk Undersaat [= selv én der er undersåt i et despoti] kunde tage i Betænkning at blive Venetiansk Borger. **Genua** har adskillige gange søgt at underkaste sig fremmed Herskab, og **Polen**, hvor Regieringen er Aristocratick, er det Land, hvor Discordia eller Usamdrægtigheds Gudinde haver sit rette Sæde.

Intet kommer mig selsommere for end den Afridsning Autor gjør paa tempererede Monarchier, naar han siger at **Dyders Øvelse** ikke passer sig paa de samme, men, at **point d'Honneur eller Begierlighed efter et stort Navn** her er eneste Tønder til store og Heroiske Gierninger; ret ligesom han kunde være forvissat om, at **Republicaner** drevet allene af Dyd og Kierlighed til Fædernelandet og af Begierlighed efter Berømmelse og et Navn for Efterkommerne, **ingen anden Motif kunde have til deres berømmelige Gierninger.** Der behøves at vide, hvad som ligger skiulet udi Menniskers Hierter for at dømme med nogen Grund herom.

Kand en Republicaner elske sit Fæderneland, saa kand en Monarchisk Undersaat elske baade Landet og sin Konge, under hvis Beskyttelse han lever, og hvem han har sin Velfærd at tilskrive, saa at hvor der gives Motif til en enkel, er her Tønder til en dobbelt Kierlighed.

Dyd uden mindste Henseende til noget andet er ellers saa rar [= sjælden], at mange have tvilet og endnu tvile om dens Existence, og er det derfor [= og det er derfor], at en bekiendt Autor [= en kendt forfatter] siger, at **Begjærighed efter Ære og et stort Navn har bygget de fleeste Hospitaler** [= hjem for fattige gamle m.fl.].

Hvad Autor meener ved Despotisk Regiering, som han med saadan hæsliig Farve afmaler, og paa hvilken han siger hverken Dyd eller Honneur passer sig, men alleene en slavisk Frygt, kand jeg ikke sige. Saasom ved Despotiske Regentere kand forstaaes **saa vel Tyranner som u-omskrænkede Monarcher, der regiere efter eget Behag,** og som ingen Love ere underkastede, saa udfodredes, at Autor havde forklaret dette lidt tydeligere:

Hvis han i Almindelighed herved forstaaer u-omskrænkede Monarcher, hvilket synes at være hans Meening, efterdi han beskriver Despoter som Regentere, hvilke formedelst den absolute u-omskrænkede Magt, hvormed de ere beklædte, ikke kand være gode, men ansee Undersaattere

som købte Slaver, og henfalde til Vellyst og Ørkesløshed, leggende all Byrden paa en Vizir eller Premier-Minister, jeg siger [= dvs], **hvis han i Almindelighed herved forstaaer absolute Monarcher, og holder for at Dyd og Enevolds Herredom ikke kand være forened med hinanden, taler han mod Erfarenhed.**

Historien viser udi Hobetall Exempler paa dydige absolute Monarcher eller saadanne, som han kalder Despoter. Den viiser ogsaa, at mange ved et u-omskrænket Herredoms Erhvervelse have renonceret paa deres forrige Feyl og Laster, saa at de af onde ere blevne saa gode, at de ere blevne satte udi Classe med de beste Regentere.

En saadan Forandring er ogsaa intet Paradox. Tvertimod det er gandske naturligt, med mindre man vil sige, at ligesom en tiltager udi Magt og Myndighed, saa aftager hans Ambition og Begjærlighed efter et godt Navn udi Historien.

De Laster derfor, som Autor tillegger Regieringen, maa allene tillegges Regenterne. Udi det Romerske Herredom var samme Regierings-Form under Trajano som under Nerone, samme under Antonino som Commodo, samme under Vespasiano og Tito som under Domitiano, og dog levede Romerne i lige saa stor Lyksalighed under de første som udi Usselhed og Elendighed under de sidste. Saa at **det derfor er klart, at Undersaatternes Velstand og Væstand flyde ikke af Regieringen men af Regenterne.**

Autor søger at bestyrke sin Thesin [= sin tese] af **Orientaliske og Tyrkiske Monarchers Exempler.** Man maa vel tilstaae at de samme ere og have været større Tyranner, skjønt dog ikke alle: thi **man finder ogsaa blandt dem en Cingiskan, en Tamerlan, en Abbas, en Soliman, en Akebar, en Oran Zeb, en Salidan, og adskillige andre, der udi Dyd og Duelighed ikke have givet mange gode Regentere noget efter²⁴.**

Og, lad være, at de alle have været Tyranner, eller uduelige Regentere, saa flyder saadant ikke af Regieringens Form, men af de Orientaliske Landes Beskaffenhed og fordervede Sædvaner; thi, **hvis een af de grueligste Konger udi Orienten havde regieret udi et andet Land, hvor man havde meere Idée om Dyder og Laster, vilde Regimentet ikke have blevet det samme, skjønt Regierings Formen var i alle Maader den samme.**

Herudover, enten **et Monarchie** er indskrænket [= begrænset] ved Love eller absolut, enten det regieres som et Fidecommis, eller som et Patrimonium; saa, **naar Regentere ere gode, kand Dyd og Honneur der findes, og øves saa vel som udi andre Regieringer.** Og bør derfor **Ungdommens Optugtelse være anderledes end som Autor foreskriver, og dens Information bestaae udi andet end udi en slavisk Frygt;** thi man kand ikke vide, hvorledes en Despot vil opføre sig, om han vil misbruge sin Myndighed og tractere Undersaatterne, som Trælle eller Livegne, eller om han efter de gamle Patriarchers Exempel, som ogsaa vare beklædte med samme u-omskrænkede Magt, vil tractere dem som Børn. **I saa Maade maa Ungdommen udi Despotiske Regieringer indpræntes baade Dyd, Honneur, Kierlighed og Frygt.**

Jeg veed ikke, om jeg ret har begrebet Autoris Thesin herudi, hvis jeg ikke har begrebet den, er det hans egen Skyld, efterdi han ikke har distingveret mellem Barbariske Despotismer, og andre absolute Herredomme, hvilke i Henseende til Regierings-Formen ere af en slags Architectur, men afmaled all Despotismum som en Regiering, hvorudi hverken Dyd eller Honneur kand have Sted. **Ingen Regiering er eller har været meere absolut og despotisk end den Russiske, og ingen Regent haver dog med større Omhyggelighed arbejdet paa at moralisere sine Undersaattere, og at indprente dem Dyd og Honneur end Petrus Alexiovitz [= Peter den Store²⁵].**

Den gamle Syracuse har aldrig været udi lyksaligere Tilstand end under Gelonis og Hieronis u-omskrænkede Regiering. **Dette og andre Exempler kuldkaster Autoris Thesin: Han burde i mine Tanker i Steden for Despotismer i Almindelighed allene have anført Africanske Tyrannier, som flyde af andre Kilder end af Regieringens Form.** Han burde allene have talet om de Misbruge og Fordervelser, som avles af saadanne Regieringer, og sammenligned dem med de Uheld, som flyde af fordervede Folke-Regieringer og Aristocratier, saa havde Conclusionen bleven anderledes. **Han burde have givet en ret Definition paa Despotismus,** hvilken han med saa sort Farve har afmalet og til Beviis alleene anføre de Uheld, som findes udi de fleeste Africanske og Orientaliske Despotismer, som findes udi de Lande, hvor ingen Gnist sees af

Moralitet.

Det kommer mig for, at han herudi ligesom har gaaet paa Gløder, og ikke dristet sig til saadan Regiering at definere; **thi Despotismus enten den findes udi Africa eller Evropa, udi moraliserede eller umoraliserede Lande, kand ikke anderledes defineres end en arbitraire Regiering, hvor Regenten efter de ældste Patriarchers Exempel have Hals og Haand over Undersaatterne, saa at hans Villie allene er Landets Lov.** Saadan Definition er overeenstemmende med den Beskrivelse, som alle Moralister [= samfundsteoretikere²⁶] og Politici gjøre, og, naar saa er, vises af utallige Exempler, at under gode Despoter Undersaatterne kand leve udi Lyksalighed, og at Dyd og Honneur have Sted udi saadan Regiering saavel som udi Democratier, Aristocratier og indskrænkede Monarchier.

Mit Forsæt er ikke at beskyldte Autor for indirecte at have vildet sværte all Souverain Regiering: Saadant kand maaskee aldrig have rindet ham i Sinde. **Jeg siger allene, at han burte have forklaret sig tydeligere: skjønt man kand sige, at Skriftet derved havde tabt noget af sin Priis**, saasom vore Tidens Læsere ikke finde Smag uden udi concise og veiget Stiiil [= nuomstunder ønsker læserne en *concis og veiget Stiiil*], hvorudi hver Paragraphus haver Anseelse af et Epigramma, saa at de vrage alt, hvad som de ved første Øyekast kand fatte. Derudi har Autor fortreffeligen reuissert [= nået sit mål].

Jeg drister mig dog, saasom jeg ikke altid følger Strømmen, at sige dette, at **alle de, som skrive for at undervise og lære, bør heller beflitte sig paa en vidtløftig end en Concise og veiget Stiiil**: thi udi slige Skrifter kand efter Plinii Sigelse, forsvares Vidtløftighed intil Repetitioner og Tautologier. De Refutationer, som mod Skriftet ere komne for Lyset, og de haarde Critiquer, som derover ere fældede, betage dog intet af dets Priis; thi det er ikke uden gode og vel udarbejdede Skrifter, som blive igiennemheiglede, saa at det synes ikke at være Nidkiærhed for Religion og Sandhed, men Jalousie og Misundelse, som sætte de fleeste Skribentere i Bevægelse.

Mod triviale Bøger hvesse fast ingen sin Pen. Alting derudi bliver u-anfægtet, og igiennem Fingre sees end med store Feyl. Men, saa snart et Skrift berømmes, regne Beskyldninger ned: saa maa det heede, at Autor er en Naturalist, Hobbesianer eller Spinosist, da leder man allene efter Ord og ikke efter Meeningen.

Saaledes finder jeg at være skeed udi en Refutation, som jeg har læset, hvor Refutanten anseer som ugudeligt, dette, at Autor kalder Bayle en stor Mand [= filosofen Pierre Bayle som Holberg havde været og måske stadig var stærkt påvirket af]. Saaledes blev een fordum actioneret, efterdi han havde roset Calvinum for hans Lærdom og Skarpsindighed.

Jeg for min Part bifalder dem, som holde Skriftet at være ikke mindre opbyggeligt end ziirligt, og hvis nogle Feyl derudi findes, kand de ikke ansees anderledes end nogle Pletter paa et smukt Ansigt. Det fornemste, som mig synes værd at censurere, er dette, at han synes at confundere alle despotiske eller u-omskrænkede Regieringer med saadanne som øvedes udi Rom under Caligula, Nerone &c., hvilken Feyl man seer Gordon udi hans Anmerkninger over Tacitum at have begaaet:

Man kand sige, at naar Regentere eller Øvrighed ere gode, saa ere alle Regieringer gode, enten de have Navn af Monarchier, Aristocratier eller Democratier, og leder man efter Exempler, saa finder man, at Undersaattere have levet udi større Frihed og været mindre Byrder underkastede udi visse Monarchier end udi mange af de saa kaldne fri Republicver. Jeg forbliver &c.

<http://holbergsskrifter.no/holberg-public/view?docId=epistler%2FEpTom5.page&toc.depth=1&brand=&chunk.id=bd5chap514>

2.4 Epistola 516 [1754]

Jeg haver paa adskillige Stæder udi mine Skrifter, sær udi mine **Helte-Historier** viset at **den Forskiæl, som findes mellem Nationer i Henseende til Dyd og Tapperhed, ikke kand flyde af Luften, Føden og Jordens Egenskab, men af gode Love og Optugtelse, og at de Indvendinger, som derimod gøres, ere af ingen Betydelse.** Jeg tilstaaer vel, at Luft og Føde kand til Veye bringe stærke og føre Mennisker. Men deraf flyder ikke andet end at af Physiske Aarsager udi visse Lande kand avles stærke og veltrivende Poltrons.

Autor af Esprit des Loix følger herudi den almindelige Meening, og, saasom hans Domme og Betænkninger ere udaf stor Vægt, vil deres Tall, som holde Dyder og Lyder for at være locales [= lokalt eller stedsspecifikt bestemt], det er: Luftens, Jordens og Fødens naturlige Virkninger, blive end større.

Samme berømmelige og anseelige Skribent handler allene om den Materie udi hans 17de Bog, hvilken han begynder med disse Ord: **Varmen svækker Menniskets Styrke og Courage. De kaalde Lande give saavel Legemets som Sindets Styrke.** Saadant merkes ikke allene naar man ligner en Nation med en anden, men endogsaa udi den selvsamme Nation. Saaledes ere de Nordiske Indbyggere af China begavede med større Courage end de Sydlige. Den Nordlige Part af Corea med større end den Sydlige.

Og er det derfor ikke Under, siger han, at **Folk udi de varme Lande ere Slaver**, og beqvemme sig til at **leve under Despotisk Regiering, hvorudi de, som leve udi kaalde Lande, ikke kand skikke sig.** Saadant flyder derfor af naturlige Aarsager.

Videre, siger han, tiener **America** til Beviis herpaa. De Despotiske eller uomskrænkede Regieringer af **Mexico** og **Peru** vare mod Linien [= Ækvator]: men mesten alle frie Folk vare og ere mod Polerne.

Jeg vil ikke anføre, hvad jeg forhen herom har skrevet, og med saa mange Historiske Exempler beviset, at det synes u-imodsigeligt. Jeg vil kun korteligen examinere disse anførte Autoris Ord.

Man tilstaaer ham gjerne, at de kaalde Lande kand give Legemets Styrke, men ingenlunde at Tapperhed, Dyd og Begierlighed efter Frihed flyde af Luft og Føde; Thi man fødes stærke, men dannes tappere og dydige: man merker intet Tegn til Mod og Tapperhed hos **Samojeder, Grønlændere** og andre meest Nordiske Folk. **Rysserne**, førend de ved Love bleve cultiverede, og ved Exempler opmuntrede, vare tilforn agtede feige og ustridbare Folk. Om de Nordlige Indbyggere af **America** og **Corea** have meere Courage end de Sydlige, kand ikke siges, saasom dertil udfordres nøyere Kundskab end som vi derom have.

Han siger, at **Folk udi de varme Lande ere ligesom skabte til at leve udi Slaverie, og under absolut Herredom.** Man skulde deraf slutte, at faa eller ingen Exempler kunde anføres paa frie Republiker udi de Sydlige Jordens Parter. Da dog Historien viser, at **de første Persianske Konger** for Cyri Tid regierede med mindre Myndighed end de gamle Nordiske Førster, og at de vare anseede heller som primi inter pares eller Folkets Forstandere, end som Monarcher.

Det samme kand siges om **de gamle Ægyptiske Konger**, hvilke Undersaatterne elskede som Børn kand elske deres Fædre. Begge Lande regieredes ved grundige, fornuftige og moderate Love, som ikke kand læses uden Forundring.

De Indvendinger, som Autor gjør mod **den Chinesiske Regiering** kand ikke til intet gjøre de Beretninger, som Missionarii os derom have meddeeleet. Udi **America** var ved **Spaniernes Ankomst** den Tlascaltesiske Republiqve, hvilken var saa stor og mægtig, at den kunde holde Stangen til de Mexicanske Monarcher.

Medien et stort Landskab udi Asien regieredes længe som en Republiqve.

Udi **Palæstina** eller de Philisters Land var Regieringen Aristocratisk.

De Tyrier og Phœnicier vare fordem Republicaner.

Carthago, som længe figtede med Rom, om Verdens Herredom var en Africansk Republiqve. Der havde Soelens Heede anden Virkning; thi intet Folk haver ladet see større Begierlighed efter

Frihed og Independence, end det Carthaginesiske.

Lycien et stort Landskab udi Asien, bestod af 23 Frie-Stæder, og ansaaes som et Mynster, hvorefter een saadan stor Republik maa indrettes.

De Græske Stæder, som grændse mod Asien, hvor Kulden ikke trykkede dem, ansaae Frihed, som det største Klenodie for Mennsker, og kand man sige, at aldrig noget kaalt og Nordisk Land har elsket meere Independence.

Bosman, Artus, Barbot og andre Reyse-Beskrivere tale om Aristocratier ved **Guld-Kysten i Africa**, og om smaa Konger, som regiere paa visse Steder, der have ingen Myndighed. Jeg kunde til Beviis herpaa anføre fleer Exempler, men dette kand være nok for at vise, at mod Autors Slutninger kand gøres adskillige vigtige Antegnelser:

Intet Beviis herimod er klarere end det, som tages af de Forandringer, som de selvsamme Nationer have været underkastede, hvoraf sees, at Dyd og Tapperhed ligesom Lærdom Politesse og Sæder velte sig fra et Land til et andet, ja et hvert Land haver sin Flod og Ebbe. **En slet Regent kand gjøre en heel Nation uduelig, og en fornuftig Regiering er som Medeæ Cuur, der kand gjøre tørre Træ-Pinde til blomstrende Greene.**

Persianerne have nu været stridbare, nu feige, nu igjen stridbare.

All Dyd, Manddom og Videnskab syntes tilforn at være concentreret udi **Grækenland**. Nu derimod ere de gamle Qualiteter forvandlede til Vankundighed og Feighed.

Om Rom kand man nu omstunder ikke andet sige, end: her var fordum Rom, hic seges ubi Troja fuit [= Her vokser korn hvor Troja engang stod. Efter Ovid's Heltindebreve].

Russerne lode sig i forrige Seculo drive som Faar, nu stride de som Løver. Jeg vil ikke anføre flere Exempler, for ey at igientage, hvad som jeg tilforn herom har skrevet. Man seer tilstrækkeligen heraf, at Soelens Heede og Nordens Kulde contribuere lidt hertil. Jeg forbliver &c.

<http://holbergsskrifter.no/holberg-public/view?docId=epistler%2FEpTom5.page&toc.depth=1&brand=&chunk.id=bd5chap516>

2.5 Epistola 517 [1754]

Min Herre melder udi sin sidste Skrivelse, at han finder de Betænkninger, som jeg har gjort over nogle Poster udi et Skrift, som kaldes **Esprit des Loix**, ikke at være ilde grundede, men meener derhos, at jeg havde gjort bedre ikke at censurere et Verk, som holdes for en Zirat udi vore Tider. **Jeg censurerer ikke Skriftet, men giver allene min Betænkning over visse Slutninger** [= Synspunkter, evt konklusioner], som stride imod hvad jeg udi samme Materie Stykke-viis har skrevet:

Thi, hvad Verket udi Almindelighed angaaer, da underskriver jeg de Berømmelser, som derpaa ere lagde, og holder for, at faa Skrifter ere skrevne med større Skiønsomhed og stærkere ere ud-arbeydede saavel i Henseende til Stilen, som til Materien, **og er det derfor, at jeg meere end eengang har igiennemlæset dette Verk**, hvilket jeg ikke gjør uden med meget gode Skrifter; thi, endskiønt adskillige Theses mig forekomme, som jeg ikke kand bifalde, saa ere de dog forestillede udi saadan Form, at de ikke kand andet end behage.

Jeg vil allene forestille min Herre en Paragraphum, hvormed han ender det stærkt udarbejdede Capitel om den **Engelske Regiering**. Den lyder saaledes: *Si l'on veut lire l'admirable ouvrage de Tacite sur les moeurs des Germains, on verra, qve c'est d'eux, qve les Anglois ont tiré l'ideé de leur gouvernement politique. Ce beau Systema a été trouvé dans le bois*: Det er: "hvis man vil læse Taciti ypperlige Skrift om de gamle Tydskes Vedtægter og Sæder, vil man finde, at det er af dem, som Engelænderne have taget Idee af deres politiske Regiering. Dette herlige Systema er saaledes fundet udi Skoven."

Intet kand være ziirligere talet: Men man kand dog med all den Respect, man er Autor skyldig, gjøre en Stræg derover.

Thi, naar man igiennemlæser den Engelske Historie, seer man, **at den nu værende Regierings Forfatning ikke er skeed uden ved Leylighed**, og efter foregaaende Forvirringer, som have drevet Engelænderne til at fabriqvere een Anordning efter en anden indtil Staten har faaet den Skikkelse, som den nu haver [dvs det nuværende styre er ikke strukturelt bestemt, men skyldes de rene tilfældigheder, eller med Holberg's egne ord: *puur Slumpe-Lykke*].

Udi Wilhelmi Conqvestoris Tid [= på William the Conqueror's tid] var Regieringen fast [= nærmest] Despotisk. Paafølgende Successions Tvistighed mellem hans Sønner og Descendenter gav Anledning til Forandring, og at fornøye St. Edwardi Love.

Kong Johannis slette Regiering [dvs Kong John's regering] gav Anledning til den Kongelige Myndigheds Indskrænkelse [jf *Magna Carta* fra 1215²⁷]. Almuen havde under de første Konger intet at sige. Tvistighed og Jalousie mellem Kongerne, Ridderskabet og Geistligheden, gav Anledning til Under-Parlamentets Stiftelse.

Kort at sige: den heele Historie viser, at Regieringen har været adskillige Forandringer underkasted, og **at England ligesom Rom har ideligen flikket paa Staten, saa at den udi en Alder haver haft anden Skikkelse, end udi en anden**, og at derfor hverken Tacitus eller de gamle Tydskes Stat her kand have været udi Sigte, og, hvis den Engelske Stat er indrettet efter saadan Plan, kand det ikke have været af Forsæt, men af **puur Slumpe-Lykke**.

Jeg troer neppe at nogen Engelsk Statist [= statsmand, statsteoretiker] selv nægter, at den Engelske Regiering saa vel som andre jo har laboreret af **store Svagheder**; thi, hvis ingen Sygdom havde været, havde idelige Medicamenter ikke været fornødne.

Det stedsevarende Flikerie, hvorved man har søgt at bøde paa et Hull efter et andet, viser, at der har været *vitium in prima concoctione* [= grundlæggende fejl i kogningen] og en Uordentlighed, saa vel udi Bygningens Form, som udi Kalken, hvoraf den sammenhænger. **Det staaer kun paa, om den nu efter nøye Syn ingen videre Reparation behøver**: Hvis saa er, saa kand man med vor Autor sige, at have fundet hvad man stedse har efterledet, og ønsket udi en sammenmænget Regierings Indrettelse. Jeg drister mig ikke til at dømme anderledes herom.

En Knude staaer allene tilbage at løse, og et Spørmaal at besvare, hvi Stormen indtil denne Tid har blevet ved at rase, hvi Harmonien mellem de trede [= tre] Magter ikke er efter Ønske, hvi Kongerne, Over-Parlamentet og Underhuset ideligen staae bevæbnede, hvi man disputerer

endnu om Grændserne? hvi man raaber endnu paa Skiæls rette Sættelse, og en fuldkommen Balance. Vil man herimod sige, at alting nu omstunder er stille, da kand svares, at saadant maa heller tilskrives de sidste Kongers Fornuft og store Regierings-Konst, end Regieringens Constitution, og, at det gamle Fermentum [= gær] eller Suurdey derved allene hindres at have nogen merkelig Virkning, saa at det maa hede: *præsente Medico non nocet* [= sygdommen skader ikke lægen].

Man er ellers endnu ikke enig om Parlamenters Holdelse, hvor ofte de skal sammenkaldes, og hvor længe de skal vare &c. **Man taler endnu om Feyl ved Lemmernes Electiones** [ved valget af medlemmer]. Man ønsker endnu salarerede Personers [= personer der modtager løn fra staten] og Kongelige Betienteres Udelukkelse. **Mange holde det endnu for en Feyl, at Parlamenternes Deputerede ikke ere indskrænkede ved de Committerendes Instruxer**, hvilket foraarsager, at saa snart Parlaterne ere samlede, blive de selv souveraine Herrer af de Committerende, saa at deres Decisioner passere for Nationens Decisioner, skjønt de ofte anordne de Ting, som ere Nationen ubehagelige.

Man tvister endnu om Prærogativers Indskrænkelse og Forøgelse [= hvilke for-rettigheder skal Kongen og evt andre have?]. Man seer endnu Parlamenters Slutninger udi Hoved-Poster geleydede med en lang Hale af Protestationer. Om Autor udi dette Capitel har villet flattere det Engelske Folk, kand ey til visse siges. **Hvis det har været hans Agt, som jeg dog ikke troer, har han ikke nøye udstuderet Nationens Egenskab, saasom den gemeenligen ingen Farve lider hverken paa Religion eller Regiering.** Jeg forbliver &c.

<http://holbergsskrifter.no/holberg-public/view?docId=epistler%2FEpTom5.page&toc.depth=1&brand=&chunk.id=bd5chap517>

2.6 Epistola 518, første stykke [1754]

Det er mig kiært, at min Herre er fornøyet med mine Betænkninger om visse Poster som findes udi **L'esprit des Loix**, og, saasom jeg har tilkiendegivet, at mig er forekommet adskilligt andet, som enten behøver Correction eller videre Forklaring, saa forlanger han at vide, hvorudi saadant bestaaer. **Jeg haver ikke igiennemlæset Værket udi Forsæt at criticere, haver derfor intet antegnet, hvorudover jeg og intet kand anføre uden nogle faa Poster, som jeg endnu haver udi frisk Ihukommelse. Nogle af disse Poster ere saadanne som jeg ikke har kundet biefalde, andre saadanne som behøve nogen Forklaring, andre igjen saadanne, hvorom kand siges lige saa meget contra som pro, og derfor i mine Tanker ikke burde sættes som Axiomata.**

Ex. gr. [= fx] udi den 7de Bogs 17de Capitel, hvor der handles om **Qvinde-Regiment**, taler han saaledes: **Det er mod Fornuften og mod Naturen, at Qvinderne føre Regiment udi Huuset. Men ikke at de regiere et stort Rige**; Thi hvad det første angaaer, da tillader den skrøbelige Stand, som de ere udi, dem ikke noget Herredom. Men hvad det andet angaaer, da, saasom deres Skrøbelighed medfører en slags Ømhed og Mildhed, saa kand et Rige dermed heller være tient end med strænge Dyder. **Denne Betænkning kand ikke vel bifaldes; thi, hvis det er imod Naturen og Fornuften, at et Fruentimmer hersker udi Huuset, saa maa det og være imod Natur og Fornuft, at hende betros et høyere Regimente:**

at det sidste skeer og ikke det første, reyser sig deraf, at visse Nationer have holdet fornødent udi Arve-Riger ikke at vige fra den perpendiculaire Linie, og at derfor, naar af det Kongelige Blod ingen udi lige Linie er nærmere end en Princesse, bliver hun antagen, paa det at man ikke skal vige fra den satte Successions-Orden; thi **der er ellers intet Exempel paa at man udi Vall-Riger nogen Tid har underkastet sig Qvinde-Regiment**. Dette flyder saaledes allene af et Riges Grund-Lov, som er gjort for at conservere Successionen udi en lige Linie, og ikke af den Aarsag, som Autor foregiver. **For megen Ømhed kand ellers føre meer Uheld med sig end for megen Strængthed. Derforuden viser Historien, at under Qvinder regiere Mænd, og under Mænd Qvinder.**

Jeg haver ellers dristet mig at forplante et Paradox. Nemlig, at Natur og den sunde Fornuft byder, at overdrage saa vel public som privat Regiment til den, som er beqvemst, og at eftersee meere Sindets Dannelse end Legemets Skabning²⁸.

Naar paa et andet Sted tales om Regjeringers Sikkerhed, siger han, at udi modererede Riger behøves Fæstninger, og at udi absolute Monarchier frygter man at have dem. Dette synes mig at stride saavel imod Regjeringernes Egenskab, som mod Erfarenhed. Thi udi en Despotisk Regjering, hvor staaende hvervede Tropper, som salareres [= betales] af Regjeringen, stedse holdes, og som maa ind-qvarteres paa adskillige Steder, behøves Fæstninger fast udi hver Province; thi, at have dem paa et Sted, er ikke sikkert og tienligt.

Det var i den Henseende at **de Romerske Keysere** omsider maatte adsplide det store Corps af **Liv-Tropper**, og forlegge dem paa adskildte Steder.

Hvis **de Tyrkiske Keysere** havde efterfuldt samme Exempler vilde saa mange sørgelige Tragædier ikke have været spillede²⁹.

Udi modererede Stater derimod, hvor Undersaatterne leve udi mindre Tvang, hvor meere Ambition findes, og hvor ingen blind Lydighed er, behøves ikke Fæstninger, som kand tiene mægtige og ærgjerrige Mænd til Retraite. Hvorudover udi saadanne Riger man efter adskillige indvortes og borgerlige Krige haver fundet for godt at sløiffe alle Indenlands Fæstninger, og allene at lade sig nøye med befæstede Grændse-Steder imod udvortes Fiender. Saaledes seer man at være skeed udi **Engeland**.

Videre, **Autor fordømmer de Love, som dictere Livs-Straf for dem, der ikke aabenbare Conspirationer, og onde Anslag, naar de selv ikke ere udi Ledtog med. Denne Thesis kand ey heller bifaldes:** thi, hvis Sammenrottelsen er af den Natur, at den fortiener Livs-Straf, er den, som saadant fortier, ligesaa strafværdig som den anden, undtagen visse Omstændigheder derved findes, som kand formilde Straffen, som for Exempel, om der handles om at røbe sine Forældre, sine Børn, sin Ægtefælle³⁰.

I det øvrige holdes den, som tier, at samtykke [= desuden hævdes det at dén der tier samtykker], og udi de mildeste Regjeringer tages det paa samme Fod, helst, naar Conspirationer ere i Gierde, som foruroelige Staten. **Det var at ønske, at Autor havde udført denne Materie lidt omstændigere end udi et par Linier, og viset hvad han meenede ved Conspiration, item forklaret de Omstændigheder, som en Fortiere [= én der holder sin mund, én der fortier noget] kand være udi.**

Nogle Moralske Love, som han censurerer, forbigaaer jeg at examinere; men overlader saadant til dem, der gjøre Profession af **Kiettermagerie**. Paa et andet Sted, hvor der handles om **Straf**, laster han dette hos visse Regentere, at de ikke lide det, at nogen taler i Faveur af een, som er falden i Unaade. Her burde Autor have talet meer omstændeligen og viset, om Unaaden flyder af Caprice, af ringe eller vigtig Aarsag. Hvis Aarsagen er billig [= rimelig] og Unaaden falder af Nødvendighed, kand det ansees som en Dyd og Fermete hos Regenten, at han ingen Forbønner lider; **thi Erfarenhed viiser, at Justitien ved saadan Opførsel handhæves, og at utallige Misgjerninger ved saadanne Forbederes Importunitet, som Regenter ikke kand imodstaae, blive ustraffede.**

Mange Forseelser begaaes paa den Regning og mange synde, efterdi de stole paa Patroner, der ved Forbønner kand gjøre alting godt igien. Videre, naar han taler om de Virkninger, som et Lands Clima, dets Heede og Kulde fører med sig, og blandt andre Indvendinger derimod gjøres denne, at **Indianske Qvinder [= indiske kvinder]** efter deres Mænds Død kaste sig selv paa Ilden, søger han at reede sig ud af den Vanskelighed ved en Distinction, som er uforstaaelig. Ingen kand nægte at saadant skeer af Courage og Foragt for Døden, og at Exempel paa saadan Courage ikke findes udi de kaalde Lande. Men Autor kand ikke vige fra sin Thesis, som er at tilskrive Dyder og Lyder, Feihed og Stridbarhed, Slaverie og Friehed til Heeden og Kulden.

Hvad mon han vil svare til den Indvending, som gjøres af **China og Japan**. Chineser og Japaneser leve fast under eens Clima. De første ere feige og ustridbare. De sidste derimod ere de tapperste Folk, som ere at finde paa den heele Jordens Klode. Man maa flaae en Muscovit, siger han, for at bringe ham til Følelse, hvilket skal være Virkningen af Clima: men Reyse-Beskrivere vidne at visse Sydlige Nationer overgaae alle udi Dovenhed. Han siger og selv paa et andet Sted, at **Ryssernes Reformation** er gaaen lettere for sig, end Czar Peter [= Peter den Store] havde troet.

Til den Betænkning, som han gjør over Qvinde-Kiøn udi **de Sydlige Lande**, kand ogsaa gjøres nogle Anmerkninger. Han siger, at Qvinderne der ere af Naturen saa løsagtige, at de af Fornødenhed maa indsluttes [= spærres inde], og citerer **en Chinesisk Autor**, hvilken anseer, som et Vidunder, at finde en Qvinde allene udi et Kammer med en Mands-Person uden Utugt at begaae. Men jeg meener at saadant reyser sig meer af Tvang, end af Luften: Thi Reyse-Beskrivere tale om visse varme Lande, hvor Qvinderne gaae frit blandt Mænd gandske nøgne, og blive af Mændene seede uden Anfægtning.

Heeden er lige saa stor udi de Sydlige Provincier af **Frankrig** som udi **Italien**; men, som Tvangen paa begge Steder ikke er den samme, saa er og ikke Frugten den samme. Forsøg at indslutte Qvinderne udi Provence, Langvedoc og Dauphine, og at lade dem [have] fri Omgængelse med Mand-Folk udi Italien, og see om udi begge Lande Virkningerne deraf ikke ville blive anderledes.

Autor siger selv paa et andet Sted, at Jalousie flyder, enten af alt for heed og hæftig Kiærlighed, eller af et Lands Vedtægter og Sædvaner.

Videre, Eenevolds-Herredom, siger han, findes ofte udi frugtbare Lande, og Republiker (Gouvernement des plusieurs) udi ufrugtbare. Saadant bliver vanskeligt at bevise med Exempler. Vil man forestille sig nu værende Tilstand, saa seer man, at udi **Rysland**, som er ufrugtbart, er Eenevolds-Magt, og at Regimentet udi **Polen**, som er et feed Korn-Land, er Aristocratisk, hvilket Land er feedere end **Engeland**, og udi hvilket Land er større Friehed? **Holland**, som kand kaldes Evropæ Urtegaard, og hvor største Rigdom findes, er en Republik. Det samme kand siges fast om alle Evropæiske Frie-Steder. Udi mavre og ufrugtbare Lande derimod som **Rysland**, det store Tartarie &c. er Eenevolds-Regjering.

Regjerings-Forme reyse sig af andre Aarsager end af Jordens Beskaffenhed. De flyde gemeenligen af Hændelser. Naar Laster indsnige sig udi Folke-Regjering, fødes deraf Aristocratie, og, naar de Store i et Land tiltage sig for megen Myndighed, bliver Regjeringen

gemeenligen absolut Monarchisk.

Og, naar Enevolds-Magten misbruges, og bliver Tyrannisk, skeer Opstand, hvoraf Frihed igien flyder.

Saadant er overeenstemmende med Historier [dvs med den historiske empiri] og Erfarenhed; men Autor søger stedse efter naturlige Aarsager [dvs naturlige taget hélt bogstaveligt som noget der beror på naturen] udi Ting, hvor politiske allene virke.

Jeg fatter ey heller det, som Autor paa et andet Sted siger, at man i Asien seer store Herredømmer, som udi Evropa ikke kand have nogen Bestandighed. Det gamle Romerske Monarchie stod dog udi nogle 100de Aar, og det Ottomanniske, som for nogle 100de Aar siden er anlagt, staaer jo endnu: Aarsagen, som han dertil giver, tages ogsaa af Landenes naturlige Beskaffenheder.

At Caroli Magni [= Karl den Store's] store Herredom, som reysede sig i Middel-Alderen, ingen Bestandighed havde, dertil var eeneste Aarsag, at Herredømmet efter samme Tidens Sædvane blev som andet Arve-Gods deelet imellem Stifterens Børn.

Det Spanske Østerrigske Huuses Fald reysede sig ogsaa af andre Aarsager end af store Slette-Marker eller Biergagtige Lande, som Autor foregiver.

Udi Evropa staae alle Potentater paa Skildvagt, og forene deres Kræfter mod det Herredom, som voxer dem over Hovedet.

Hvis Asiatiske Konger havde været lige saa aarvaagne, vilde neppe noget Herredom have kommet til saadan Væxt udi samme Jordens Part.

Videre siger han, at Landene dyrkes ikke i Henseende til deres Frugtbarhed, men i Henseende til Indbyggernes Frihed; Intet Land er dog frugtbarere end **China**, og intet Land dyrkes meer, skjønt Chineserne leve under et uomskrænket Herredømme: Det samme kand siges om **Frankrig, Brandenburg og mange andre Lande**, som leve under saadant Herredom, hvor Indbyggerne ere lige saa aabne som de ere dovne udi Republiken **Polen**. Der behøves ikke fleere Exempler, hvorvel Forraad nok derpaa kand findes.

Jeg skulde meene, at Frihed heller foraarsager Dovenhed og Vellyst, end Flid og Arbeydsomhed. De Sybariter³¹ levede udi stor Frihed, men vare tilligemed de dovenste og feigeste Folk. Det samme antegnes og om de Turentiner³², blandt hvilke Frihed og Dovenhed regierede udi lige Grad.

Man opmuntres til Arbeyde ved Exempler og ved Love, som føre Tvang med sig.

Hvis man vil forsøge at kiæle for vore Bønder, vil man strax faae mange øde Gaarde. Af Frihed avles derfor ikke Arbeydsomhed ey heller Stridbarhed: At de **Americaner**, som Spanier kalde **Indios Bravos**, saa længe have holdet Spanierne Stangen, og ikke saa let have kundet tvinges som **Mexicaner** og **Peruvianer**, reyser sig ikke af Stridbarhed, som flyder af Frihed. Men, efterdi Spanier ikke have fundet det Umagen værd at undertvinge et fattigt Folk, hos hvilket intet var at hente.

Man seer saaledes, at blandt de mange excellente Theses, som Autor sætter adskillige findes som ere store Indvendinger underkastede.

2.7 Epistola 518, andet stykke [1754]

Intet udi det heele Skrift har meere behaget mig end **de tvende Bøger, som ere skrevne om Religionen. De samme kand ikke læses for ofte: Thi endskiønt alt ikke kand bifaldes saa gives dog derved Anledning til at eftertænke, hvad som ellers ikke let rinder udi Sinde, og adskillige Theses, endskiønt de ikke er gandske nye og originale, have de dog Anseelse deraf.**

Blandt nogle Theses, som jeg ikke bifalder, er denne. **Da Religionen, siger han, for 200 Aar siden havde den Uheld at blive spliddet udi den Catholske og Protestanske, antog de Nordiske Lande den Protestanske, og de Sydlige beholdte den Catholske.**

Aarsagen efter hans Foregivelse dertil var, at de Nordiske Folk i Henseende til deres medfødde Friheds-Geist og Begierlighed efter Independence, have fundet meere Behag udi en Religion, hvorudi intet synligt Hoved er, end de Sydlige, hos hvilke saadan Friheds Geist ikke findes. Heraf sees, at han bestandigen forfægter dette Paradox, som er Kiærnen af hans Systema.

Men det synes, at han her ikke nøye har forestillet sig Reformationens Historie, efterdi den strider mod hans Meening; thi de fleeste Republikker, som Venedig, Genua, Polen en stor Deel af de Sveitzerske Cantons, en stor Deel af de Tydske Fri-Stæder og andre forbleve udi den Romerske Religion. Paa et andet Sted, hvor der handles ogsaa om Religionen, siger han, at udi et indskrænket Monarchie er nyttigt at et Geistligt Hoved er separeret fra det Verdslige [dvs at Kirke og Stat er adskilt].

Her taler Autor som en Roman-Catholik, og synes at forlade sin Character, som er af en frimodig Sandheds Efterforsker. **Her approberes et to-Hoved Regiment, som fører saa stor Uheld med sig udi alle slags Regieringer.** Her maa det hede, at det er nyttigt at kunde skyde sig under et fremmed Forum, og at kunde gjøre Skaar udi den højeste Myndighed, som grunder sig paa Unitet.

Men det som man meest kand støde sig over, er dette, at udi et modereret Monarchie behøves ingen Dyd. Det øvrige er ellers skrevet med en ugemeen [= ualmindelig] Skarpsindighed og Upartiskhed, ja saa stor, at endskiønt jeg ikke gierne bemænger mig med Oversættelser, saa har jeg dog foresat mig at vertere tvende Bøger paa Dansk, udeladende allene nogle Perioder, som komme mig uforstaaelige for: Thi man seer over alt at han har søgt at exprimere sig udi en kort og concise Stiil efter Senecæ Plan³³.

For Exempel den Sammenligning, som han gjør mellem Atheister og Troende, bestaaer udi halvanden Linie, og udtrykkes saaledes: En Troende og en Atheist tale stedse om Religionen. Den ene taler om det, som han elsker, den anden om det, som han frygter. Dette burde i det ringeste at have været udført udi meer end halvanden Linie, og været forklaret, hvad han meenede ved Frygt, saasom Frygt og Vantroere ere tvende stridende Ting. Ingen kand være bange for Religionen, som holder den for puur Digt og Menneskeligt Paafund, og ingen kand tale med Redsel om Gud, der nægter hans Existence. Expressionen burde derfor heller at have været denne: **En Troende taler stedse om det, som han elsker, og en Atheist sielden om det, som han beleer.**

Et andet Exempel udi samme Materie er det: Religionen, siger han, medfører saa store Trudsler, medfører ogsaa saa store Løfter, at, naar vi forestille os det eene med det andet: da hvad Middel Øvrigheden end betiener sig af for at tvinge os til at forlade den, saa synes det at man lader os intet beholde, naar man borttager den, og at man intet borttager, naar man lader os beholde den. Saadant og andet vil læses meere end engang, førend det kand forstaaes.

Skriftet er fuld af deslige afpassede Talemaader, saa at man seer at Autor har rettet sig herudi efter nu regierende Smag, som ingen Behag finder uden i Stiil, som er sat paa Skruer: thi hvad man dadler hos Senecam og andre deslige gamle Skribentere, ansees nu med langt andre Øyne, saa længe den Mode varer. **Hvis Autor havde skrevet meere tydeligt, havde dette herlige Skrift været end meere nyttigt, men derhos mindre admireret.** Jeg forbliver &c.

[%2FEpTom5.page&toc.depth=1&brand=&chunk.id=bd5chap518](#)

2.8 Epistola 519 [1754]

Min Herre skriver, at det synes ham ligesom jeg udi de Betænkninger, jeg har gjort over **L'esprit des loix**, har sat mig for at plaidere for **Asiatiske Folk, Africaner og Americaner mod Evropæer**. **Jeg plaiderer kun for det, som mig synes at være Sandhed.**

Jeg tilstaaer, at **Evropæer ere meere stridbare, og besidde flere Dyder; men jeg nægter at saadant reyser sig ikke af Jordens Beskaffenhed, Luft og Føde: men af sunde Love og deres bestandige I-agttagelse.**

Jeg viiser kun, at af de Historiske Exempler, som Autor anfører, intet kand decideres, og at han sætter som Axiomata visse Theses, som ingen Axiomata ere; efterdi man kand anføre lige saa mange Exempler til Beviis paa Contrarium.

De fleste Historie-Skrivere ere Evropæer; Enhver flatterer sit Folk, og all den Part af Jorden, som vi beboe.

Hvis den Persiske Historie havde været ført i Pennen af Persiske Skribentere, havde den uden Tvil bleven anderledes end den som vi læse udi Græske og Romerske Bøger.

En Asiatiske Skribent vilde vise, at det er fra Synden, hvorfra vor Religion, Philosophie, Politesse &c. er kommen.

Jeg har ikke nægtet, at jo Jord og Luft contribuere til Legemets Førlighed. Jeg nægter og ikke [= heller ikke] visse Qvaliteter som flyde af Legemets Constitution.

Men jeg nægter, at man æder og med Luften indsøber Dyder og Lyder, Attraae efter Frihed eller Hengivenhed til Trældom; helst saasom man af Historier viser, at de selvsamme Nationer nu have været dydige, nu igien udydige, nu stridbare, nu feige, nu begierlige efter Frihed, nu ligesom af Naturen dannede til at leve udi Trældom, og at disse differente Egenskaber flyde allene af Lærdom, Optugtelse og sunde Love:

ikke at tale om at **det er et farligt Principium at gjøre deslige Qvaliteter naturlige** [dvs hævde at sådanne kvaliteter skal forstås som udsprunget af naturen] **og autorisere heele Nationer til at skyde Skylden paa Jordens Beskaffenhed, ligesom man seer visse Mennsker at tilskrive Fanden de Misgjerninger, som de selv bedrive.**

Mit Systema, som jeg underkaster min Herres Skiønsomhed, bliver derfor anderledes, og forfattes korteligen saaledes:

Menniskerne ere ved Fødselen, paa hvilket Sted de end fremkomme, hinanden lige [= lige i en biologisk forstand], Materien, hvoraf de ere sammensatte, er den samme, Architecturen ogsaa den samme. Materialierne ere Kiød, Blod, Vædske, Been &c., Structuren er Seener, Aarer, Hierte, Hierne, Vinduer eller Øyne, hvilke ere fæstede paa et Sted, saa at Formen saa vel som Materien i alle Ting ere lige, undtagen den udvortes Hud eller Malningen, saasom nogle fødes hvide, andre sorte.

At en lige Skabning ikke haver lige Virkning, reyser sig ikke af Bygnings-Mesterens Arbeyde; men af deres Efterladenhed, som skal holde den ved lige.

Man kand ligne [= sammenligne] Mennisket ved gode men udyrkede Agre, der intet Korn og Frugter frembringe, skjønt de have Evne dertil:

Agermændene ere Regentere, Lovgivere, Philosophi og Lærere, som pløye, besaae og cultivere dem.

Sæden er adskillige [= forskellige] slags, hvorfra Vexten og bliver foranderlig. Hvis Hvede saaes fremspirer Hvede, og hvis Klinte saaes fremvoxer Klinte, og det af en lige dannet Ager.

At derfor lige Jorde sees saa ulige, er ikke Jordens men Jord-Dyrkerens Uvidenhed eller Efterladenhed: Mangel af Cultivation virker det samme hos Mennsker og Forskiællen bliver ligesom mellem Marmor og slebet Marmor.

Nogle Mennsker forderves ved Mangel af Cultivation, andre ved Forstanderes onde Exempler og daarlige Love, andre igien af Vellyster, som Overflødighed med sig fører, hvilke hvis de ikke tvinges

i Tide, qvæle all god Væxt. Disse Mennsker ere vel meere indgetogne [= indesluttede], kydske og tarvelige end andre.

Disse Qvaliteter flyde dog ikke af Fødsel og Føde-Stæd: men af Rigdom og Overflod, hvoraf Vellyster avles.

Forsøg at indføre Rigdom og Overflod udi et tarveligt Land, og see om en Finlap ikke i en Hast vil forvandles til en Sybarit, naar Tøyel gives til Vellyst, hvis Kilde er Overflod; hvis derimod sunde Love sætte Dæmminger derfor, bliver han, skjønt Stedet forandres, den samme, som han forhen var; thi man seer ofte de tarveligste Indbyggere udi de feedeste Lande.

Alting flyder saaledes af Underviisning og sunde Love, hvorved paa et heelt Folk under hvad Clima det findes kand, paasættes hvilken Fold som man vil. Den store **Czar Peter** holdt det fast [= næsten] for en Umuelighed at reformere Rysserne: men Udfaldet visede at Reformationen var lettere end han havde forestillet sig. Jeg forbliver &c.

<http://holbergsskrifter.no/holberg-public/view?docId=epistler%2FEpTom5.page&toc.depth=1&brand=&chunk.id=bd5chap519>

2.9 Epistola 520 [1754]

Min Herre erindrer mig om det Løfte, som jeg har gjort at oversætte de Bøger udi L'esprit des loix, som handle om Religionen. Jeg haver endnu ikke formedelst adskillige Forhindringer gjort Begyndelse dertil. Det maa skee ved Leylighed. **Jeg skikker denne gang allene Oversættelsen af et eeneste Capitel,** hvoraf min Herre kand gjøre sig Idée om Resten og deraf see, hvilken Afskye vor Autor, skjønt Roman-Catholik, haver for Religions-Tvang.

Han indfører udi samme Capitel en ydmyg Supplique til de Spanske og Portugisiske Inquisiteurs, og siger at Supplicanten er en Jøde, skjønt det kommer mig for, at Autor selv er dens Forfatter.

Den lyder saaledes [Montesquieu's tekst er som følger]: "I Herrer **Inquisiteurs** tordne mod **Keyseren af Japan,** efterdi han fordømmer til Baal og Brand alle Christne, som findes i hans Lande. Men **han kand sige til sit Forsvar: Vi handle med eder ligesom I handle med andre** [= Vi opfører os over for Jer, som I opfører Jer over for Os].

I kand ikke klage uden over Eders egen Afmagt, hvilken alleene hindrer eder at udrødde os, og som foraarsager, at vi udrødde eder. Men I maa bekiende, at I ere meere Blod-gierrige end samme Keyser. I myrde os, endskjønt vi have samme Troe med eder, efterdi vi ikke troe alt hvad I troe.

Vi hænge ved en Religion, som I selv tilstaae for dem at være recommenderet af Gud. Vi meene, at Gud endnu elsker samme Religion; I derimod meene, at han nu ikke har den meere kiær. Og, efterdi dette er eders Meening, saa forfølge I med Sværd og Ild dem, som af uskyldig Vildfarelse troe, at Gud endnu elsker, hvad han for dum har havt kiært.

Hvis I øve Haardhed i Henseende til os, saa øve I end større Haardhed i Henseende til vore Børn, hvilke I opofre til Ilden, efterdi de følge den Lærdom, som Naturens og alle Folkes Love lyder, nemlig: at respectere deres Forældre.

I skille eder ved den Fordeel, som eders Religions Principia giver eder over Mahomedaner [= I fremhæver at I står over Muhammedanerne som har fået så mange tilhængere gennem erobringer]. Naar de bryste sig af deres Troendes store Mængde, svare I dem, at saadant er erhvervet ved Magt, og at de have forplantet deres Religion med Sværd.

Hvi søge I da at forplante eders ved Baal og Brand. Naar I ville trække os til eder, vise vi eder en Kilde, hvoraf I selv gjøre eder en Ære at udflyde.

I svare, at eders Religion er vel nye, men at den er Guddommelig, hvilket I bevise, efterdi den er kommen til Væxt ved Hedningernes Forfølgelser og ved eders Martyreres Blod. Men nu omstunder spille I Diocletianers Rulle, og lader os tage eders igjen.

Vi besværgede eder ikke ved den almægtige Gud, som vi dyrke tilligemed eder, men ved Christum, som I sige at have paataget sig Menniskelig Natur, for at være Eder et Exempel, som I maa efterfølge.

Vi formane eder at handle med os, som han selv vilde handle, hvis han endnu var paa Jorden. I ville, at vi skal være Christne, og I ville selv ikke være det. Men, hvis I ville ikke være Christne, saa værer i det ringeste Mennesker [= så vær i det mindste *mennesker*]. Handle med os i det ringeste ligesom I ingen anden Religion havde end den, som Naturens Lys dicterer.

Om Himmelen har beviset eder den Naade at vise eder Sandheds Vey, maa derfor Børn, som saadan Gave have arvet efter deres Forældre, hade dem, som saadan Naade ikke er vederfaren.

Dersom I have Sandheds Kundskab, saa skiuler den ikke paa saadan Maade, som I foresætter den. Sandheds Character er Triumph over Sind og Hierter, men ikke saadanne Midler, hvoraf I betiene eder, nemlig; at indprænte den ved Vold.

Hvis I ville bruge eders Fornuft, da ville I finde, at det er daarligt at myrde os, efterdi vi ikke ville bedrage eder. Hvis eders Christus er Guds Søn, saa haabe vi at han vil belønne os, efterdi vi ikke have villet vanhellige hans Mysteria, og vi troe at den Gud, som vi tilligemed eder dyrke, ikke vil straffe os, efterdi vi opofre vort Liv for en Religion, som han tilforn har givet os, og efterdi vi troe at han endnu giver den.

I leve udi en Alder, hvorudi Naturens Lys skinner klarere end nogen Tid tilforn, hvorudi

Philosophien har oplyset Sindet, hvorudi eders Evangelii Morale er allerbest forklared, og hvor det Herredomme, som et Menneske bør tilegne sig over et andets Samvittighed, er nøyest efterforsket. Hvis I derfor ikke forlade eders gamle Præjudicia, da maa I tilstaae, at I ere saadanne, paa hvilke ingen Lærdom kand virke. Ulyksalig er den Nation, som overdrager Myndighed til saadanne Personer, som I ere.

Hvis I ville tillade os at sige den reene Sandhed, da ansee I os heller som eders egne end som eders Religions Fiender; thi **hvis I elskede eders Religion, efterlevede I dens Lærdom.**

Til Slutning maa vi erindre dette, at, hvis Efterkommere holde for at Europa udi vor Tid har været polered, da vil man citere eder for at vise, at vi have levet i Barbariske Tider, og den Idée som man gjør sig af eders Opførsel, vil sværte den Alder, som vi leve udi.”

Saa vit denne Memorial. Intet kand være stærkere skrevet mod Intolerance udi Religion. Autor siger, at den er forfatted af en Jøde. Men den synes ikke at være skreven med en Jødisk Pen. **Det er troeligt, at vor berømmelige Skribent af Frygt for hidsige Theologi og Munke har fingeret en Jøde at være Forfatter deraf.** Jeg forbliver &c.

<http://holbergsskrifter.no/holberg-public/view?docId=epistler%2FEpTom5.page&toc.depth=1&brand=&chunk.id=bd5chap520>

Osse optrykt i *Ludvig Holberg Værker i Tolv Bind*, bd. 11, s. 273-275 (og dermed tilgængelige på internettet, nemlig i ADL-systemet).

3 Plinius den Yngre: Breve om branden i Nicomedia

Plinius den Yngre skrev til kejser Trajan om en brand i Nicomedia³⁴ og om hvad der skulle gøres. Kejseren mente nok der skulle gøres noget i dén retning Plinius havde skrevet om, men planen skulle drejes - for kejseren brød sig ikke om at etablere et 'brandkorps' eftersom et sådant snart kunne få 'idéer' og rejse samfundsmæssige problemer.

Brevvekslingen er oversat til Engelsk i 1700-tallet af William Melmoth – og i 1900-tallet til Dansk [se nedenfor]. Den Engelske version er fundet som *free version* på <http://www.gutenberg.org/ebooks/2811> og følger nedenfor:

3.1 XLII — To the Emperor Trajan

WHILE I was making a progress in a different part of the province, a most extensive fire broke out at Nicomedia, which not only consumed several private houses, but also two public buildings; the town-house and the temple of Isis, though they stood on contrary sides of the street. The occasion of its spreading thus far was partly owing to the violence of the wind, and partly to the indolence of the people, who, manifestly, stood idle and motionless spectators of this terrible calamity. The truth is the city was not furnished with either engines, buckets, or any single instrument suitable for extinguishing fires; which I have now however given directions to have prepared. You will consider, Sir, whether it may not be advisable to institute a company of fire-men, consisting only of one hundred and fifty members. I will take care none but those of that business shall be admitted into it, and that the privileges granted them shall not be applied to any other purpose. As this corporate body will be restricted to so small a number of members, it will be easy to keep them under proper regulation.

3.2 XLIII — Trajan to Pliny

You are of opinion it would be proper to establish a company of firemen in Nicomedia, agreeably to what has been practised in several other cities. But it is to be remembered that societies of this sort have greatly disturbed the peace of the province in general, and of those cities in particular. Whatever name we give them, and for whatever purposes they may be founded, they will not fail to form themselves into factious assemblies, however short their meetings may be. It will therefore be safer to provide such machines as are of service in extinguishing fires, enjoining the owners of houses to assist in preventing the mischief from spreading, and, if it should be necessary, to call in the aid of the populace.

4 Henvisninger og noter

Denne artikels adresser

<http://holberg.nu/55-Pepys.pdf>

<http://holberg.nu/55-Pepys.epub>

Samuel Pepys m.fl.

En god dansk introduktion til Samuel Pepys, hans tid og hans dagbog kan findes i:

Elias Bredsdorff (red.): *Pepys' dagbog* I-II, Vindrose, København 1990.

https://en.m.wikipedia.org/wiki/Samuel_Pepys [Engelsk]

https://da.wikipedia.org/wiki/Samuel_Pepys [Dansk]

https://en.wikipedia.org/wiki/Elisabeth_Pepys

https://en.wikipedia.org/wiki/Deb_Willet

<http://blog.oup.com/2015/07/10-things-samuel-pepys/>

<http://www.gutenberg.org/ebooks/4200>

Pepys' dagbog kan findes på [gutenberg.org](http://www.gutenberg.org) (se lige ovenfor); selv har jeg benyttet en 'aftapning' på LimpidSoft (som bygger på Gutenberg's udgave) fordi den er relativt nem at søge i og fordi man relativt nemt kan springe fra én dato til en anden:

<http://www.limpidsoft.com/galaxy8/samuelpseys.pdf>

[det tager et stykke tid at hente teksten pga dens omfang]

Der er etableret nogle specialadresser, se fx:

<http://www.pepysdiary.com/>

<http://www.pepys.info/>

<http://www.magd.cam.ac.uk/samuel-pepys/>

<https://magdlibs.wordpress.com/>

Engelsk historie

https://en.m.wikipedia.org/wiki/Charles_I_of_England

https://en.m.wikipedia.org/wiki/Oliver_Cromwell

https://en.m.wikipedia.org/wiki/Richard_Cromwell

https://en.m.wikipedia.org/wiki/Charles_II_of_England

https://en.m.wikipedia.org/wiki/James_II_of_England

https://en.wikipedia.org/wiki/Second_Anglo-Dutch_War

https://en.wikipedia.org/wiki/William_III_of_England

&

https://en.wikipedia.org/wiki/Mary_II_of_England

https://en.wikipedia.org/wiki/Anne,_Queen_of_Great_Britain

der var gift med den danske prins George [Jørgen]:

https://en.wikipedia.org/wiki/Prince_George_of_Denmark

https://en.wikipedia.org/wiki/Royal_Society

<https://royalsociety.org/>

<https://royalsociety.org/about-us/history/>

Encyclopædia Britannica

<http://www.britannica.com/>

fx: <http://global.britannica.com/biography/Samuel-Pepys>

Encyclopædia Britannica er engelsksproget (en stor del er på GB-Engelsk); udgivervirksomheden har et globalt sigte, men er i det væsentlige placeret i USA med hovedsæde i Chicago. Den oprindelige trykte udgave blev opgivet i 2010 og man har siden satset på en digital online-udgave. Man skal betale for at bruge EB, men man kan få et free trial. Desuden er der særlige ordninger for lærere og studerende, se fx <http://britannicalearn.com/products/>

Montesquieu

<https://en.m.wikipedia.org/wiki/Montesquieu>

https://da.wikipedia.org/wiki/Charles-Louis_de_Secondat_Montesquieu

<http://www.gutenberg.org/ebooks/author/26352> [Fransk udgave af Esprit des Lois]

<https://gad.dk/Om%20lovenes%20%C3%A5nd> [Om lovenes Aand: Dansk betalingsudgave som e-bog. Udgaven er indholdsmæssigt identisk med den udsolgte trykte udgave fra 1998]. Udgaven indledes med præsentationsartikler af juraprofessor Ditlev Tamm og af oversætteren Merete Klenow With.

Der findes en temmelig kort beskrivelse (på dansk) af Montesquieu i *Sociologisk Leksikon*, Hans Reitzel & Gyldendal. Findes i en trykt udgave og i en online-udgave. Desuden er han omtalt i forskellige filosofiske og samfundsvidenskabelige oversigtsværker.

Holberg

Holberg's latinske levnedsbreve kan findes flere steder og er undervejs med kommentarer i den dansk-norske digitale Holberg-udgave, søg i:

<http://holbergsskrifter.dk/holberg-public/view?docId=adm/main.xml&lang.set=dk>

og

<http://holbergsskrifter.no/holberg-public/view?docId=adm/main.xml>

Brevene findes i trykt form - i Christopher Maaløe's danske oversættelse - i *Ludvig Holberg Værker i Tolv Bind*, bd. 12 – der udkom i 1971. Denne udgave kan findes på adressen:

http://adl.dk/adl_pub/vaerker/cv/ff_vaerker_menu.xsql?ff_id=5&bogstav=&nnoc=adl_pub - søg efter Første Brev ..., Andet Brev ... og Tredie Brev ...

Billeskov Jansen's indledning (s. 9-25) kan findes her:

http://adl.dk/adl_pub/pg/cv/ShowPglmg.xsql?p_udg_id=41&p_sidenr=9&hist=fmF&nnoc=adl_pub

Endvidere findes brevene i *Ludvig Holbergs Tre Levnedsbreve* på latin og dansk, 3 bind (Ad Virvm Perillvstrem. Epistola Prima [1728]. Epistola Secunda [1737]. Epistola Tertia [1743]); oversat, kommenteret og forsynet med register af Aage Kragelund. Udgivet af G.E.C. Gads Forlag, København 1965.

Sebastian Olden-Jørgensen har i 2015 udgivet et skrift om *Holberg som pragmatisk historiker*. Undertitlen er: *En historiografisk-kritisk undersøgelse*. Museum Tusulanums Forlag, København 2015. Holberg må i det grundlæggende læses (strengt) kontekstuel hvad der ikke udelukker at

han osse kan inspirere én i en aktuel sammenhæng (se skriftets indledning, s. 9-13).

Plinius den Yngre [Pliny the Younger]

https://en.m.wikipedia.org/wiki/Pliny_the_Younger

https://da.wikipedia.org/wiki/Plinius_den_yngre

<http://www.gutenberg.org/ebooks/2811>

Letters of Pliny By Gaius Plinius Caecilius Secundus Translated by William Melmoth Revised by F. C. T. Bosanquet

https://en.m.wikisource.org/wiki/Melmoth,_William_%281710-1799%29_%28DNB00%29

https://www.youtube.com/watch?v=c4sa1MX8k_M

Plinius' breve er udgivet på dansk: Plinius' breve, udgivet af Selskabet til Historiske Kildeskrifters Oversættelse; oversat fra latin af Gunnar Andersen. Munksgaard, København 1966.

Den danske Encyclopædi

Danske personer og begreber kan desuden søges i Encyclopædien (Den Store Danske Encyclopædi v/ Jørn Lund m.fl.) eller dens efterfølger på internettet:

<http://www.denstoredanske.dk/>

- 1 Mange havde høje forventninger til Kongen og hans folk efter de mange år med borgerkrig og Oliver Cromwell's tid som *Lord Protector*. Om forventningerne blev indfriet kan diskuteres – og blev diskuteret déngang. Efter Charles 2's død overtog den katolsk påvirkede James 2' tronen, men han kom hurtigt uoverens med Parlamentet og måtte forlade landet; han blev i 1688 erstattet af den protestantiske Vilhelm af Oranien og hans kone, Mary.
- 2 'By proxy' dvs ved stedfortræder og mod et gebyr henholdsvis ifølge forordet til Gutenberg/LimpidSoft-udgaven, s. 23, og *The Life, Journals, and Correspondence of Samuel Pepys, Esq., F.R.S., Secretary to the Admiralty in the Reigns of Charles II and James II: Including a Narrative of His Voyage to Tangier*, Volume 1, s. 77. Teksten det sidste sted er: *On the 29th of June Pepys obtained his warrant appointing him to the office of Clerk of the Acts; and in the July of this year he took the degree of Master of Arts, by proxy, which cost him 9 £ 16"*.
- 3 Selskabet begyndte sine møder i 1660 og fik sit kongelige charter af Charles 2' i 1662.
- 4 Imprimatur = Latin for: Må trykkes. Både i England og Danmark skulle en bog forsynes med den kongelige censors imprimatur, dvs godkendelse af den måtte trykkes; på Holberg's tid var det Universitetet i København der varetog censoropgaven. Holberg forholdt sig selv dobbelt til censorordningen, han respekterede den i visse tilfælde, omgik den i andre (ved at lade bogen blive trykt i udlandet) og fungerede selv om censor i flere tilfælde. Holberg's *Niels Klim* udkom oprindeligt på latin i Leipzig i 1741, se den digitale udgave [som pdf]: <http://bjoerna.dk/Holberg/Brandes-1884.pdf>, s. 132.
- 5 På Shakespeare's tid blev alle roller spillet af mænd. På Pepys' tid – dvs efter at der havde været skruet ned for teatervirksomheden under Cromwell – blev det efterhånden udbredt at kvindelige skuespillere overtog kvinderollerne.
- 6 I dén engelske udgave af Pepys' dagbog jeg har brugt skrives *Elizabeth*, tilsvarende har Elias Bredsdorff gjort i sin danske bearbejdelse - og flere af dem der har skrevet om Pepys & hans kone; andre har foretrukket *Elisabeth*. I denne artikel skrives *Elizabeth*.
- 7 Elias Bredsdorff beskriver faren som huguenot, jf. bd. 1, s. 34.
- 8 Holberg's erindringer på latin fra 1737. Jeg har benyttet mig af *Ludvig Holbergs Tre Levnedsbreve* i 3 bind på latin (*Ad Virum Perillvstrem. Epistola Prima* [1728]. *Epistola Secunda* [1737]. *Epistola Tertia* [1743]) og dansk; oversat, kommenteret og forsynet med register af Aage Kragelund. Udgivet af G.E.C. Gads Forlag, København 1965. Foruden de tre latinske levnedsbreve, findes en lang epistel på dansk, nr. 447, som indgik i den posthume tomus V der udkom i 1754 kort efter Holberg's død.
- 9 Holberg's erindringer bd 2, s. 375. Holberg går mere i detaljer om hvordan den 'landsfaderlige pligtfølelse udfoldede sig' s. 379 - og på s. 381 fortæller han om de mange projektmagere, om hvordan hele byen var blevet forvandlet til ét stort *Collegium Politicum* – om hvordan kongen med bifald læste nogle af Holberg's egne overvejelser – og endelig om at Holberg kort tid efter branden kastede sig ud i at skrive en *Danmarks og Norges Beskrivelse*, hvor han – for resten - fastslår at man i Danmark og Norge gjorde klogt i at fastholde *Enevælden som statsræson*.
- 10 Billeskov Jansen skriver i en indledning til Holberg's levnedsbreve: "*Holberg afmaler Københavns Brand 20.-22. Februar 1728, som tvang ham bort fra sit Logi i Købmagergade. Dette store Stykke har sin egen litterære Historie. Hos Plinius den Yngre har Holberg, som Kragelund har vist, fundet en Skildring af den lille asiatiske By Nicomedia's Brand. Heraf lod Partier sig ordret benytte til Øjebliksbilledet af København i Flamme.*" (Billeskov Jansen s. 20 i *Ludvig Holberg Værker i Tolv Bind*, bd. 12). Det er sandsynligt at den belæste Pepys kendte til Plinius den Yngre [Pliny the Younger]; formentlig kendte han beskrivelsen af Vesuv's udbrud fra sin studietid eller fra sin 'frie' læsning. Om han osse – da han skrev sin dagbog - kendte til skildringen af branden i Nicomedia, véd jeg – pt - ikke noget om. Bortset fra dét var Pepys beskrivelse i dagbogen meget omfattende og meget konkret; Pepys havde for så vidt ikke brug for et specifikt litterært forbillede, han kunne selv og var ikke kun observatør og 'digter', men osse en aktiv deltager. Holberg beskrev den københavnske brand under et par specifikke synsvinkler, han søgte ikke at give en generel beskrivelse. Som Pepys var han osse deltager, men kun som forfatter af forskellige forslag - som han glædede sig over at Kongen læste.
- 11 Se evt https://en.wikipedia.org/wiki/Marguerite_Yourcenar
- 12 Se evt https://en.wikipedia.org/wiki/Umberto_Eco
- 13 Den særlige skrift beskrives som en form for Tachygrafi og er blevet udviklet af Thomas Shelton, se: [https://en.m.wikipedia.org/wiki/Thomas_Shelton_\(stenographer\)](https://en.m.wikipedia.org/wiki/Thomas_Shelton_(stenographer)). Se osse: <https://da.wikipedia.org/wiki/Stenografi>
- 14 Se den digitale udgave [som pdf]: <http://bjoerna.dk/Holberg/Brandes-1884.pdf>, s. 97 ff.
- 15 Holberg spillede gerne på fløjte – osse i dén tid hvor han opholdt sig i Oxford. Se nærmere om *Holberg og musikalsk stil* i: <http://holberg.nu/Stil.htm>
- 16 Deb Willet fik to døtre med Jeremiah Wells som Pepys hjalp på forskellig vis, bl.a. til en stilling som skibspræst. Kate Loveman har – så sent som i 2006 - offentliggjort 'new evidence', se: *Samuel Pepys and Deb Willet after the Diary*, i: *The Historical Journal*, Cambridge University Press [2006]. Heraf fremgår at der var en flerårig kontakt mellem Pepys og Deb Willet, men også en direkte mellem Pepys og Jeremiah Wells. Pepys støttede det unge par på materiel vis, til gengæld har Deb givetvis været imødekommende over for Pepys – og Jeremiah Wells har bistået med 'input' af teologisk art og med at skaffe nyttige og 'undergravende' informationer om dén Colonel John Scott der i 1679 var 'chief accuser' af Pepys.
- 17 Holberg og den pågældende talte tilsyneladende fransk med hinanden - men ingen af dem præsenterede sig for den anden. Holberg har – angiveligt - sét den pågældendes egenhændige indskrivning i logiets gæstebog: *Carolo Montfort, Danese*. Billeskov Jansen har ikke kunnet spore Monsør Montfort, ej heller har Aage Kragelund ... Måske

er Montfort ren fiktion, skriver Kragelund (se *Tre Levnedsbreve*, bd I, s. 157 og bd III, s. 36). Det sidste er ikke hélt utænkeligt, dels kendtes navnet *Montfort* – mig bekendt – ikke i Danmark, men derimod forskellige steder i Europa, bl.a. i Frankrig. Dels synes 'figuren' især at være *kontekstuel*t begrundet (idet monsør Montfort er én af de personer i levnedsbrevene der demonstrerer at der var nogen der uegennyttigt hjalp Holberg). Mikkel Røg – som nævnes på samme sted i levnedsbrevene – er derimod *både* kontekstuel begrundet og en virkelig person såvel i barndomsbyen Bergen som i Frankrig. Se evt: <http://bjoerna.dk/Holberg/Mikkel%20Roeg.htm>.

- 18 <http://holbergsskrifter.no/holberg-public/view?docId=Remarques%2FRemarques.page;toc.depth=1;brand=&chunk.id=start>
- 19 Se fx <http://holberg.nu/325.htm> og <http://holberg.nu/paa-tvende-beene.htm>
- 20 Dertil kommer et antal praktikere (som Griffenfeld), et antal teoretikere med et 'snævert' publikum og forskellige litterære forfattere.
- 21 Ordet *tory* kommer af *tóraidhe*, dvs forfølger eller røver. Blev, som skældsord, brugt om dem der støttede Charles 2 som man mente både ville styrke kongemagten og katolicismen (selv om han hævdede at det var den engelske kirke han ville støtte). Senere blev betegnelsen brugt om de konservative. Broren – Hertugen af York (den senere Kong James 2') - måtte i 1673 forlade sine embeder fordi katolikker ikke måtte bestride sådanne.
- 22 Ordet *whig* kommer af whiggamore, dvs hestedrivere. Det har intet at gøre med *wig*, paryk. Senere blev betegnelsen brugt om de liberale.
- 23 Holberg bruger det latinske udtryk et par gange. Se *Moralske Fabler* nr. 73: http://holbergsskrifter.dk/holberg-public/view?docId=Moralske_Fabler%2FMoralske_Fabler.page&brand=&chunk.id=chap73&toc.id=book1&toc.depth=1 eller her: http://adl.dk//adl_pub/pg/cv/ShowPglmg.xsql?nnoc=adl_pub&p_udg_id=38&p_sidenr=347 [jf *Ludvig Holberg Værker i Tolv Bind*, bd. 9, s. 347-348].
- 24 Holberg beskrev flere af de nævnte i sine *Heltehistorier*.
- 25 Også Peter den Store er beskrevet i *Heltehistorier*.
- 26 Betegnelsen *moralister* havde en noget anden betydning på Holberg's tid end den har i dag.
- 27 *Magna Carta*, se: https://en.wikipedia.org/wiki/Magna_Carta
- 28 Dette er ét af Holberg's grundlæggende politiske synspunkter. På den ene side støttede han den enevældige konge, dvs for Danmark-Norge-Islands vedkommende, og opretholdelsen af en hierarkisk samfundssorden. På den anden side var der plads til en del forbedringer, især mht det hér anførte: At dén skal 'regere' som er bedst skikket til det – og dét såvel mht samfundets ledelse, som mht ledelsen af samfundets små enheder, ikke mindst familien. Måske, formentlig, mente Holberg at samfundet ville blive stærkere ved at følge en sådan dobbelt-politik?
- 29 Holberg tænkte muligvis på problemer med janitsarerne. Janitsar-korpset blev nedlagt i 1826 efter et oprør. Se evt: <https://en.wikipedia.org/wiki/Janissaries>.
- 30 På Holberg's tid blev der – i Danmark-Norge – foretaget en del henrettelser, både på grund af tyveri og drab og af politiske grunde. Se nærmere i: <http://holberg.nu/paa-tvende-beene.htm> om nogle af disse sager, fx om henrettelsen af 'statsforbryderen' Povel Juel, om det store natmandskomplot og om drabet på herremanden Ahasverus Becker – og de efterfølgende henrettelser. Holberg har omtalt Povel Juel ganske kort (men *muligvis* brugt ham som én af inspirationskilderne til *Niels Klim*), derimod har han hverken omtalt natmandskomplotet eller Becker-sagen. Den danske oplysningstid havde sine brutale sider. Juliane Marie & Høegh-Guldberg-fløjens sager mod Struensee og Brandt ikke at forglemme, se evt: <http://holberg.nu/Syvende-Christian.htm>
- 31 Sybaritter, se fx svensk Wikipedia: <https://sv.wikipedia.org/wiki/Sybaris>: Sybaritterne var kendt for deres luksuriøse og udsvævende liv.
- 32 Turentiner = Tarentiner, indbygger(e) i Taranto, se fx: <https://en.wikipedia.org/wiki/Taranto>. Den eneste by som Sparta havde som koloni.
- 33 Holberg havde planer om at oversætte Montesquieu's tanker om religion til dansk, dog med undtagelse af nogle uforståelige afsnit. Planerne omtales også i begyndelsen af epistel 520 som er aftrykt nedenfor.
- 34 I Lilleasien i det nuværende Tyrkiet, se: <https://en.wikipedia.org/wiki/Nicomedia>